

سیانی رمضان

(سرائیکی)

اسلم رسول پوری

لسانی مضامین

(سرائیکی)

محمد اسلم رسولپوری

1 سرائیکی پبلیکیشنز - رسول پور تحصیل جام پور ضلع راجن پور

سارے حق ہتھیکے ہن

لسانی مضامین	ناں کتاب:
محمد اسلم رسول پوری	لکھاری:
اگست 2006	سن اشاعت:
الکتاب گرافکس ملتان	کمپوزنگ:
300	تعداد:
65/- روپے	قیمت:
سرایسکی پبلیکیشنز رسول پور	ناشر:
تحصیل جام پور ضلع راجن پور	

اُنہیں آدی واسیں دے ناں!
جئیں وادی سندھ وچ سب کنوں پہلے
ہک زبان اُلاوٹ دا اُہر کیتا۔

تندیر

صفحہ نمبر	تاں	نمبر شمار
۵	کچھ کتاب بارے..... از: منیر احمد ثاقب ایڈوکیٹ	1
۷	پہلی کالجھ	2
۱۰	زبان دا ہک بنیادی مسئلہ	3
۱۳	ڈریڈارڈ تشکیل تے معنی دی حرمت	4
۱۶	اساڈی پہلی پولی	5
۲۱	سرائیکی تے منڈاری دے تاریخی تے لسانی رشتے	6
۲۵	سرائیکی تے پنجابی..... ڈوز باناں	7
۳۳	سرائیکی دا ہک لہجہ..... قندھاری	8
۳۸	اجڑی پولی یا سرائیکی	9
۴۰	وادی سلیمان وچ لسانی تبدیلیاں	10
۴۷	سرائیکی ادبی زبان دا مسئلہ	11
۵۱	سرائیکی دی بقا دا سوال	12
۵۶	پاکستان دیاں آریائی زباناں	13
۶۳	بروشسکی..... ہک کلھی پولی	14
۶۹	پالی..... موئی ہوئی پولی	15
۸۰	تامل، ترکی اتے سرائیکی	16
۸۱	فرہنگ	17
۹۰	کتاباں	18

کچھ کتاب بارے

اسلم رسولپوری سرانیکسی زبان دے مشہور محقق ہن۔ صاحب موصوف نے اگر میں ایہہ آکھاں جو سرانیکسی زبان کوں مناوٹن واسطے اہم کردار ادا کیتے تے ایہہ گالھ غلط نہ ہوی۔ سرانیکسی زبان جیندا کوئی متفقہ رسم الخط کئے تاہا تے جیندا کوئی اپڑیں سجاٹ وی کئے تاہی۔ حالانکہ پاکستان وچ اے بہوں زیادہ پولی ویندی ہے۔ اولوگ جیڑھے اچھے آپ کوں بہوں وڈا دانشور آہدن تے پنجابی زبان دے بہوں وڈے پرچارک ہن۔ عظیم سرانیکسی زبان کوں پنجابی زبان والہجہ کہدن۔ انہیں کوں جدید تحقیق تے دلائل دے نال ڈیسے جو سرانیکسی زبان پنجابی زبان دا حصہ نہیں بلکہ اے پک انج زبان ہے۔ جیندا origin علیحدہ ہے جیندا رسم الخط وی اٹھا ہے۔ ایہہ زبان کتھوں نکلی اے۔ تے ایں زبان کیوں ترقی کیتی ہے۔ سیں اسلم رسولپوری نے ایہہ ڈسٹریکشن دی کوشش کیتی ہے۔ مصنف تے اتجھی خوب صورتی نال ایہہ گالھ ساکوں ڈساڈتی ہے جو سرانیکسی دارشتہ پنجابی نال نہیں بلکہ منڈاری نال ہے۔ انہاں ساکوں ایہہ وی ڈیسے جو سرانیکسی زبان اصل وچ منڈاری زبان توں نکھتی ہے نہ کہ پنجابی توں۔ پنجابی زبان پک علیحدہ زبان ہے تے سرانیکسی ڈوجھی علیحدہ زبان ہے تے ایہہ گالھ ساکوں دلائل دے نال ڈیسے جو انہیں ڈو زبانیں دارشتہ صرف ہمسائیں دا ہے۔

”لسانی مضامین“ کتاب دا بغور مطالعہ کرن دے بعد میں ایں نتیجے تے پہنچاں جو ایہہ کتاب جدید تحقیق دا خزانہ ہے۔ ایں کتاب دے حوالے نال ساکوں بہوں ساریاں معلومات ملیں۔ ایہا وی بہوں وڈی گالھ ہے جو زبان جھک پی ہووے تے کوڑی تحقیق پی زبان آکھے۔ ایں ”لسانی مضامین“ نامی کتاب دے پڑھن نال میکوں

ایندرا پتہ لکھے تے انشا اللہ باقی پڑھٹی والے لو کہیں کوں وی پتہ لکسی کہ اصل کیا ہے تے نقل کیا ہے۔

سرائیکی زبان دامتسکہ وی کجھ ایہو جیہاں ہے جو ایں دی اصل پنجابی کوئی نیں بلکہ اے زبانیں دے جیڑھے خاندان نال اصل تعلق رکھیندی اے۔ اوندا اراج تیں حوالہ ایں کتاب دے علاوہ بیا کرکھاہیں وی نہیں ملیا۔ آنجھیاں غلطیاں اتنی وڈی تے عظیم زبان جیڑھی جو ایں خطے وچ ہمیشہ بولی ویندی رہی ہے۔ جن تک سوی وانگوں ایں کوں کھندیاں رہ گئیں۔ لیکن انھیں دشمن عناصر دیں کوششیں دے باوجود وی ایہہ زبان ختم نہیں تھئی نہ ہی ایں زبان کوں کوئی وڈا نقصان پہنچے۔ آتے اے سہرا اسلم رسو پوری تے باقی دوستیں دے سر ہے جنھیں ڈیڑھ نہہ رات محنت کیتی ہے۔

”لسانی مضامین“ ناں دی ایں کتاب پڑھٹی نال ہک وڈا انکشاف اے وی تھے جو اقوام متحدہ دی رپورٹ دے مطابق دنیا دیاں بہوں ساریاں زباناناں مرٹ دی کندھی تے ہن۔ زباناناں کیوں ختم تھیندیاں ویندیں آتے انہیں دی شناخت کیوں ختم تھیندی ویندی اے۔ انھیں وجوہات دا اساکوں ایں کتاب دے پڑھٹی نال پتہ چلے بے شک اساکوں اردو وی پبولوں کیوں جو او ساڈی ملکی زبان اے انگریزی وی پبولوں آتے سکھوں کیوں جو او انٹرنیشنل زبان ہے تے دنیا دے وچ انگریزی داراج اے۔ لیکن انہیں نال اساکوں اپنی سرائیکی زبان دی ترقی واسطے وی ہر ممکن کوشش کروں تے اپنے آون والیں نسلیں کوں وی ایں کم تے لاڈیوں کیوں جو ایہہ ساڈی مادری زبان ہے۔ ایہہ ساڈی دھرتی تے وسیب دی زبان ہے اے ساڈی شناخت ہے۔ ایہہ کتاب پڑھٹی دے بعد میں ایں نتیجے تے پہنچاں آتے میڈے خیال وچ ایں کتاب دامر کزی خیال وی ایہو ہے۔

منیر احمد ثاقب ایڈووکیٹ

پہلی گالھ

انسان جبرہلے ڈاہ کنوں ویہہ لکھ سال پہلے اٹھے پیریں تے کھڑا تھیا اتے کہیں ویلھے ونڈتے اتے کہیں ویلھے بھوکیں تے بسیرا کریندا ہاتاں اوں ویلھے اوں دنیا دیں مختلف علاقیاں کوں سفر شروع کر ڈتا۔ لیکن اوں ویلھے اوکوئی باقاعدہ زبان نہ الیندا ہا۔ زبان دا آغاز بہوں بعد وچ شروع تھیا اتے اوندی مکمل شکل اختیار کرن وچ ڈھیر سا وقت لگیا۔ (۱)

بعد اچ افریقہ کنوں انسانیں دا ہک پیارگروہ ہک زبان الیندے ہوئے مختلف علاقیاں وچ ٹر گیا۔ اتے مختلف علاقیاں وچ ونج رہیا اُنھاں اوں زبان دے مختلف خاندان بنے۔ اتے اوں ابتدائی Original Language نے بعد وچ منڈا، دراوڑ، آریائی اتے کئی بھئی زبانیں دے خاندانیں دی شکل اختیار کیتی۔

(۱) ایں بارے وچ ڈونڈنظریے ہن۔ ہک نظریہ ایہہ ہے جو مختلف زباناں مختلف علاقے وچ پیدا تھیں اتے ارتقادی منازل طے کیتھیں۔ جڈاں جو ڈونڈنظریہ اے ہے۔ جو زبان ہک علاقے وچ پیدا تھئی۔ اتے اوں علاقے دے لوکیں جبریلھے دنیا دے مختلف حصیاں ڈوسر کیتا اتے ونج رہائش اختیار کیتی تاں اُنھاں ارتقادی مختلف مراحل وچ زباناں اچ ونج تھی پھیاں۔ جیویں جو اچ دی ہک زبان دے مختلف علاقیاں دے مختلف لہجے پو لیے دیندے اتے بعد وچ او اچ زباناں برع ویندن۔ عام طور تے ایہہ نظریہ مقبول اے جڈاں جو پہلا نظریہ قیاسی اے اتے اوندے پچھوں کوئی معتبر دلیل وی کے نہیں۔

اج او ابتدائی انسانی زبان اگر اساطیرے سامنے ہندی تاں اسماں لو
اندازہ تھی سگے ہا۔ جو زبانیں دے انہیں ساریں خاندانیں وچ کیا کیا مشترک اے۔
ولیم جونز دی ایہہ دریافت جو یورپی اتے ہندوستان دیں آریائی زبانیں دی اصل
P.I.E. ہے۔ ایں حد تاں درست اے۔ جو انہیں زبانیں دے کجھ بنیادی عناصر دا
اشترک لہجہ آئے۔ جڈاں جو انہیں زبانیں وچ حالی تاں نہیں لہجیا۔ جیرھیاں مختلف
خاندانیں نال تعلق رکھن یا Isolate زبانیں ہن۔ ولیم جونز دا ایہہ نظریہ جو یورپی
اتے ہندوستان دے آریائی زبانیں دی اصل یک ہے۔ یورپ کوں بھا گیا۔
کیوں جو ایہہ نہیں دے استحصال داراہ ہموار کریندا ہا۔ (۱)

ویسے وسط ایشیا وچوں آریا دا سفر کرکٹ اتے بذات خود آریادی یک خاص نسل ہووٹ دا
نظریہ وی قیاسی اے جڈاں جو ہندوستان دے بھوں سارے عالم اچ اے دعویٰ
کریندے کھڑن جو آریا ہندوستان کوں باہر وں نہیں آئے۔ بلکہ گنگا جمنادی وادی
وچ موسیٰ تبدیلیاں آوٹن دی وجہ کوں او جنوبی ایشیا دے مختلف علاقیاں وچ کھنڈ گئے۔
میں اتھہ ایہہ آکھن چاہنداں جو مغربی ماہرین لسانیات دے مطابق زبانیں دے
جیرھے گروہ قطعی طور تے یک پے کوں انج ہن (مثال دے طور تے وادی سندھ وچ آوٹن
والے گروہیں آسٹرو ایشیا تک (منڈا قبائل) دراوڑ اتے آریا دیاں زبانیں)

درست کے نہیں بلکہ اصل انہیں ساریں زبانیں Origin) یک اے۔ ات واسطے

(۱) ایذا مطلب ایہہ ہا جو ہندوستان اتے یورپ وچ پرانے رشتے موجود ہن۔ ہندوستانی آریا اتے
یورپی آریائی نسل یک اے اسماں یک بے واسطے ان سوئیں کے نہیں اتے اساطیرے لٹ پٹ کوئی دشمن
دی لٹ پٹ نہیں۔ بلکہ اسماں یک ہووٹن وچ کوں خیر خواہ نہیں۔

انہیں زبانیں وچ Original Language دیاں باقیات موجود ہن جینکوں
دریافت کرن باقی اے۔ اتے کچھ حد تاں سرانگیکی زبان دے گہرے مطالعے تال
اساں انہیں ساریں زبانیں دیں خاندانیں تاں چھ سبھوں یا تاں پاکستانی زبانیں
دیں بنیادیں تاں چھ ویسوں۔

محمد اسلم رسول پوری

9/8/2006

زبان دارِ یک بنیادی مسئلہ

زبان دارِ یک بنیادی مسئلہ ایہہ اے جو او عام طور تے خاص صورت حال کوں بیان کریندی اے۔ اوندا مجموعی احاطہ نہیں کریندی۔ مثال دے طور تے اگر ہن گھڑی تے ڈو وچے شام دا وقت ہووے۔ اتے ایہہ گالھ میں کاغذ تے لکھ تے رکھ ڈیو اں جو ہن ڈو وچے شام دا وقت اے۔ تاں جیر ہلے چار وچے شام کوں میڈا کوئی سنگتی میکوں ملن آوسی اتے کاغذ تے لکھیا ہو یا ایہہ ڈیکھسی جو ہن ڈو وچے شام دا وقت ہے تاں اوہ ایں فقرے کوں غلط قرار ڈیسی۔ حالانکہ ہک مخصوص صورت حال وچ ایہہ فقرہ ٹھیک ہا اتے نویں صورت حال وچ ایہہ غلط تھی گئے۔ ایہہ کیا ہے؟ کیا ایہہ زبان دی عدم صلاحیت اے جو او ساری صورت حال دا احاطہ نہیں کریندی۔

شاید اصل معاملہ ایہہ اے جو انسانی ارتقا دے دوران انسانی ذہن جیر ہلے ترقی دے ہک خاص مرحلے تے پہنچے تاں انسان وچ الاون دی صلاحیت پیدا تھی گئی تے دل زبان دا منڈھ بدھج گیا۔

زبان دے ایں منڈھ بدھج جسٹ نال انسان دا تعلق معروض نال جڑن شروع تھیا۔ اتے خارجی دنیا دا اثبات تھیا۔ جیندے نال انسان تے اشیاء دے درمیان رشتہ پیدا تھیا۔

انسانی تخلیق کنوں پہلے اشیاء توڑے جو وجود رکھیاں ہن مگر انسان اتے انہیں دے درمیان کوئی حقیقی رشتہ نہ ہا۔ جیویں جو جانوریں اتے اشیاء دے درمیان معاملہ اے

زبان کنوں پہلے انسان اشیاء نال کوئی رشتہ جڑیندے وی ہوسٹ تے کوئی سوچ
 بچار رکھدے وی ہوسٹ تاں وی آپت وچ ابلاغ دا کوئی ذریعہ نہ ہووٹ پاروں اشیاء
 دی حقیقت بارے خیالات دا تبادلہ نہ کر سکدے ہن۔ ات واسطے خارج اوں ویلھے
 حقیقت بنے جیر ہلے اشیاء کوں ناں ڈتے گھین اتے اوندے نال انھیں دی صفات دا
 تعین کیتا گئے۔ ایندے علاوہ اشیاء تے مختلف تجربات دے نتائج وی علم دی شکل اوں
 ویلھے اختیار کیتی۔ جیر ہلے اسان انھیں کوں تجربات وچ ڈھالیا۔ زبان دے بارے
 نظریات دے وچوں ہک نظریہ ایہہ اے جو زبان دا باقاعدہ ہک مقررہ سٹم ہے۔ اگر
 ایہہ خرابی ایں سٹم وچ اے۔ جو اوہ صرف ہک صورت حال کوں بیان کریندی اے۔
 اتے واقعات دا مکمل احاطہ نہیں کریندی۔ تاں ایں خرابی کوں دور کرن مشکل اے۔
 کیوں جے ایہہ ذہن دی ہک سطح نال جڑی ہوئی اے۔ ایندا نتیجہ ایہہ وی نکلدے جو
 بہوں ساریں گالھیں دا درست ابلاغ نہیں تھیندا۔

اگر میں آکھاں جو میں کوڑ مریندا پیاں تاں تساں کجھسو ”میں کوڑ مریندا
 پیاں“ حالانکہ میں سچ ادا پیا ہوساں (جو میں کوڑ مریندا پیاں) ایں طرح تحلیل فلسفہ
 نال تعلق رکھٹ والیں دا خیال اے جو بہوں سارے سوالات جیرھے فلسفے تے مذہب
 نال تعلق رکھدن اووی بے معنی ہن۔ اتے نسل انسانی انھیں دے جو ایں وچ فضول
 مغز کھپیدی پئی اے۔ کیوں جو او زبان دی ایں عدم صلاحیت کنوں پیدا تھیندن۔ کجھ
 فلسفیں دا ایہہ وی خیال اے جو بہوں سارے سوالات جیرھے مذہب اتے فلسفے
 وغیرہ نال تعلق رکھدن انھیں دے حل دا صرف ایہو طریقہ اے۔ جو انھیں دے وچ
 لسانی خرابی کوں دور کیتا ونجے۔ اتے جیرھلے اسان انہیں سوالیں دی لسانی تحلیل

کریسوں تاں سوالیں دی بے معنویت ظاہر تھی ویسی تے مسئلہ وی ختم تھی ویسی۔
انھیں فلسفیں دے نزدیک فلسفہ دافریشہ وی صرف ایہو اے۔ جو اوبے معنی سوالات دا
خاتمہ کرے۔

عقل دی ہک سطح تے ترقی دے نتیجے وچ زبان پیدا تھئی اے اے اوندا
اے سٹم وی ذہن دی اوں سطح دے نتیجے وچ بنے۔ اگر انسانی عقل دی سطح اہا
رہی تاں زبان دا وی موجودہ سٹم قائم رہی۔

اگر انسانی عقل دا معیار اتے سطح بہتر تھئی اتے اوہی ترقی کر لئی۔ تاں
زبان وچ اشیاء بارے حقیقت تائیں اپروچ کرن دی صلاحیت وچ وی اضافہ تھئی۔
اتے زبان دا سٹم اگوبہاں تھیونٹاں سوالیں دی بے معنویت وی ختم تھی ویسی۔ اتے
صورت حال کوں بیان کرن وچ بہتری آوسی اتے ابہام دی گھٹئی۔ زبان دی ایہہ
عدم صلاحیت میڈے خیال مطابق عام انسان دی پول چال اتے ادب دی زبان دی
حد تائیں گھٹ اثر انداز تھیدی اے۔ لیکن بے ٹیکنیکل علوم جیندے وچ میڈے
زادیک خاص طور تے سائنسی علوم اتے فلسفہ شامل ہن خصوصی طور تے ایند اشکار ہن۔
ات واسطے انہیں ساریں علوم واسطے ہک خاص علمی اتے تکنیکی زبان کوں رواج ڈیونٹا
ہوسی۔ جیویں جو عام طور تے سائنسی علوم وچ ڈتا ویندے یا ڈجھی صورت وچ حال
وچ اسماں کوں تجلیلی فلسفہ دی روشنی وچ بے معنی سوالات دا خاتمہ انھیں دی تحلیل نال
کرنا ہوسی۔ اتے حالی زبان دی موجودہ صورت حال تے گزارہ کرنا پوسی۔

ڈریڈا، ردِ تشکیل اتے معنی دی حرمت

زبان دامطالعہ کئی طریقے نال تھی سگدے۔ اساں ایندے ارتقا کوں تاریخی یا تقابلی لسانیات سے مطالعے نال وی سمجھ سگدوں۔ لیکن ابتدائی ابلاغ دی صلاحیت کوں تحلیلی فلسفہ یاوت ساسوری ساختیات نال وی ڈٹھاؤنچ سگدے۔

پچھلی صدی وچ تحلیلی فلسفہ اتے ساختیات نے اپنی دھوم مچا رکھی ہئی۔ بعد وچ ساسوری ساختیات نے کئی پے رنگ وی ڈکھائے جنہیں وچ ڈریڈا وی ردِ تشکیل دا اردو وچ وڈا چرچا رہیا۔ اتے گوپی چند نارنگ نے ایندے حوالے نال اپنا عرب وی بہمایا۔

ڈریڈا داکم بلاشبہ پک وڈا کم سمجھیا ویندے۔ مگر فرانس یعنی ایندے اپنے ملک وچ وی کئی لکھن والیں اوندی فکر کوں چیلنج کیتے۔ کجھ لوکیں دا خیال اے جو اوں نے متن دے مطالعے دی جیڑھی نویں بنیاد فراہم کیتی اے۔ اوکئی خرابیاں کوں پیدا کریندی اے۔ جیند انہ صرف کوئی ازالہ کئے نہیں بلکہ اوندی کوئی حدوی کئے نہیں۔ متن دامطالعہ اگر اساں اپنی مرضی نال کروں اتے لفظیں وچ اپنی مرضی دے معنی پاؤں تاں نہ صرف اوندی کوئی انتہا نہ ہوسی۔ بلکہ بالآخر اساں پک اتجھے ویرانے وچ وچ کھڑسوں جیندے اگوں وچ نچن دا کوئی راہ وی کئے نہ ہوسی۔

شاید ایں گالھ کنوں انکار نہ ہووے جو لفظیں وچ بذاتِ خود کوئی معنی نہیں ہوندے۔ بلکہ اساں جیر ہلے کوئی نویں چیز بٹیدوں یا دریافت کریندوں تاں اوندے واسطے لفظ وی بٹیدوں۔ اتے اوندے وچ نویں چیز دے حوالے نال معنی وی پائیندوں۔

دل لوک اونکوں رضا کارانہ طور تے قبول کریندین ایس طرح اسماں آپت وچ افہام تفہیم نال کم گھندوں۔ اتے زبان دے ارتقا وچ مدد وی ڈیندوں۔

البتہ بعض اوقات اسماں بدلے ہوئے حالات دے مطابق لفظیں وچ نویں معنی وی پائندوں۔ جیرھے کڈا ہیں کڈا ہیں بہوں مقبول وی تھیندٹن۔ لیکن ایہہ مطلب ہرگز کئے نہیں جو اسماں جیرھے چاہوں لفظیں وچ معنی پائندے وچوں اتے اینکوں پک اصول دے طور تے اپٹا گھنوں۔ کیوں جو لفظیں وچ کوئی معنی نہیں ہوندے۔ ات واسطے جیرھا کجھ اسماں ڈے دل وچ آوے کریندے وچوں۔

میڈے خیال وچ لفظیں اتے معانی دی بے حرمتی دا ایہہ بہوں خطرناک فلسفہ اے۔ کیوں جو ہر زبان وچ لکھاں لفظ ہزاریں سالیں کنوں اپنے مخصوص معنی دے نال لوکیں وچ ابلاغ دا وسیلہ ہن۔ اتے انہیں نال ہزاراں روایتاں نظریات اتے عقائد جڑے ہوئے ہن۔ اگر اسماں لفظیں وچ اپنی مرضی نال معنی پاوٹن کئے وچوں تاں سب کجھ نہ صرف تپھٹ تھی ویسی بلکہ انسان اپنے ماضی دے سارے ورثے کنوں وی ہتھ دھو بہسی۔

اہدن جیرھے کوئی شخص کہیں شاعر دے کلام دا مطالعہ کریندے تاں اوندے وچوں اپنا مفہوم کڈھیندے جیرھا شاید شاعر دے ذہن وچ وی نہ آیا ہووے۔ بلاشبہ بہوں دفعہ اینویں تھیندے۔ لیکن ایہہ ہمیشہ اتے ہر دفعہ نہیں تھیندا۔ بلکہ قاری اکثر اوقات شاعر دے مفہوم نال چلدے۔ او ایس کنوں لطف اندوز تھیندے۔ ات واسطے شاعر ہر دفعہ اپنے کلام وچ نہیں مردا۔ بلکہ او قاری دے حوالے نال جیندے رہندے۔ مثال دے طور تے خواجہ فرید دے کلام وچ اگر اسماں خود بصیرت افروز مستی بولیندوں

تاں ول خواجہ فرید کوں کت دا وڈا شاعر اے۔

چلو شاعری وچ آساں جیرھا مفہوم کڈھوں اوندے اُتے اساڈی اخلاقیات یا مذہب دی عمارت کھیں نی کھڑی۔ لیکن اگر مذہبی کتابیں دیں آیات وچ وی آساں آچی مرضی دے معنی پاوٹن شروع کر ڈیوں تاں ایندے نال عقائد اُتے روایات دا اصل مفہوم بدل ویسی۔ اُتے لوگ ایندا غلط اثر قبول کر لیں۔ ایہو کم مذہبی کتابیں دے علاوہ فلسفیانہ کتابیں مثلاً Das Capital نال وی تھی سگدے۔

قبولیت دا مسئلہ وی اہم اے اینکوں نظر انداز نہیں کیتا وچ سگدا۔ ایہہ نہیں آکھیا وچ سگدا چولو کیوں وچ مقبولیت نال ایندا کوئی تعلق نہیں بلکہ ایہہ صرف شاعری اظہار ذات دا مسئلہ اے۔ میڈے خیال وچ ایہہ ہک خود فریبی اے۔ کیوں جو تخلیق کار دی ایہہ خواہش ہندی اے جو آوں نے جیرھا کجھ آکھے اوکوں سمجھیا ونجے او اپنے لفظیں دی بے حرمتی اُتے ابلاغ دی نارسائی کوں پسند نہیں کریںدا۔

رد تشکیل دے نظریے وچ ڈیکھنا ایہہ اے۔ جو نظریاتی حد تاں مقبولیت دے باوجود ایندی عملی حیثیت کیا ہے۔ اُتے اینکوں قبول کرتے عملی طور تے اپناوٹن نال کیا کیا خرابیاں پیدا تھی سگدن۔ ڈراہیہ اے جو رد تشکیل داوی اُہو انجام نہ تھیوے جیرھا پاکستان وچ نویں لسانی تشکیلات دا تھئے۔

اساڈی پہلی بولی

عام طور پر یہ سمجھا جاتا ہے کہ انسانوں کی نسل اور ارتقاء افریقہ سے شروع ہوئے تھے۔ آتے آتے انہوں نے
بعد ازاں باقی دنیا بھر کو سفر کیا۔ ۲۔ خیال ہے کہ پہلا سفر ہیک لاکھ سال پہلے شروع کیا
آئے اور پھر دی زبان اور حالی میں کوئی پتہ نہیں۔

Single earlier language دا ایک حامی پروفیسر Merritt Ruhlen

دا خیال ہے کہ اس وقت کے انسانوں کی زبان تقریباً بیچ ہزار سال پہلے لکھ بھائی سے شروع ہوئی تھی۔ لیکن
اس وقت کے انسانوں کی زبانوں کو پہلی بولی سمجھا جاتا ہے۔ انہوں نے بارے میں یہ سوچا ہے کہ
ماہرین لسانیات اندازے لگاتے ہیں کہ پہلے لکھ سال کنوں چالیہ ہزار سال تک انہوں نے

زیادہ تر ایہ سمجھا جاتا ہے کہ پہلی زبان تقریباً بیچ ہزار سال پہلے الائی گئی تھی۔ افریقی
انسانوں کی ایک محدود تعداد افریقہ سے نکلتی تھی۔ ۳۔ ایہ لوگ جیر ہلے ہی دنیا بھر گئے۔ تاں
مختلف علاقوں میں رہنے لگے اور انہوں نے اپنی زبانوں کو مختلف زبانوں
میں تبدیل کر لیا۔ پروفیسر گرین برگ Eurasian گروپ کی پالکھ کرینڈے۔

انہوں نے مطابق زبانوں کو سب سے پہلا وڈا گروپ ایہو گروپ میں داخل کر کے آئے۔

انہوں نے وچوں ڈوپے گروپ Endo-European آتے Sino-Tibetan

1- ایکوں عام طور پر Single earlier language آکھیا وینڈے۔

2- ایں موضوع تے Spencer wells دی کتاب The journey of man بہترین

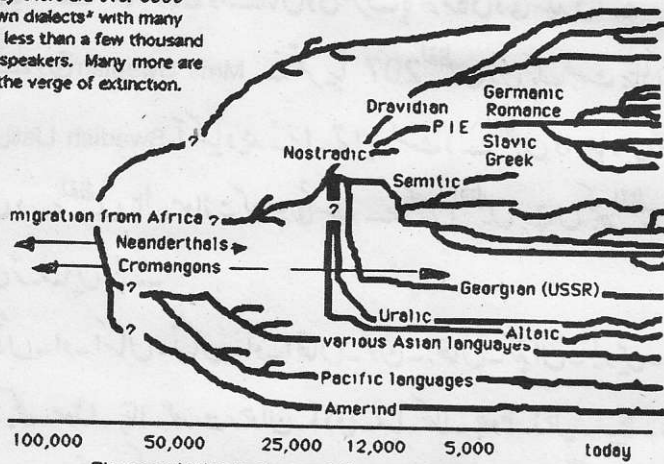
کتاب سمجھی وینڈی ہے۔ Wells دا خیال ہے کہ انسانوں نے پہلے افریقہ سے شروع کیا۔ انہوں نے بعض

اقوام خصوصاً ہندوستانی باشندوں کے DNA ٹیسٹ دے کر انہوں کو ثابت کیا ہے۔

3- <http://exploratorium.edu/exploring/language/index.htm>

mugrahen (2000x2622x256 pt)

The number of languages increased until about 5000 years ago
 Today there are over 6000 known dialects* with many having less than a few thousand native speakers. Many more are on the verge of extinction.

The speculative 'one-origin' theory of human language

*The number of "languages" versus dialects is arbitrary. This sketch is of course a great simplification; many dialects have surely gone extinct without any documentation.

وجودِ وِج آئین تے ول ول ہولے ہولے پے گروپ تے خاندان بندے گھین جو
 اُج دنیا وِج تقریباً سب ہزار دے قریب زباناں وجودِ وِج آگھین۔

پہوں سارے ماہرین لسانیات ایں یک پہلی زبان دی حمایت کریندن (1)
 او ایندے حق وِج دلیل ڈیندن جو دنیا دیں ساری زبانیں دیاں اصوات زیادہ تر یک
 پے نال ملدن اتے ڈوجھی کالھ دُنیا بھر دیں وڈیں وڈیں زبانیں دی لغت دی تہہ وِج
 ونجوتاں حیرت انگریز اشتراک مل دیندے۔ پروفیسر Merrit Ruhlen اہدے
 جو ”پا“ اتے ”مما“ دے حوالے نال وی صرف کالھ مکائی ونج سگدی اے۔
 ایں سلسلے وِج Mrris Swedish نے تقریباً 207 لفظیں دی یک لسٹ بنائی اے
 جینکوں Swadish List آکھیا ویندے اتے ایں لسٹ دے لفظیں دا دنیا دیں مختلف
 زبانیں دے لفظیں نال موازنہ کیتا ونج سگدے انھیں لفظیں وچوں کجھ لفظیں دا
 سرائیکی ترجمہ ایں اے۔

میں، توں۔ او۔ آساں۔ تہاں۔ او۔ اتھان۔ کوٹن۔ کتھان۔ کڈاں۔ کیویں۔ نہ۔
 پیوں۔ کچھ۔ سوڑا۔ پتلا۔ عورت، جوان۔ آدمی۔ لبا۔ کھلا۔ چھوٹا۔ زال۔ پے۔ ماء۔
 پیو۔ ڈھانڈھا۔ مچھی۔ پکھی۔ چم۔ رت۔ وال۔ اکھ۔ نک۔ ڈند۔ کنڈ۔ پنگی۔ وغیرہ
 دنیا دیں پہوں پرائیں زبانیں دیں خاندانی وِج صرف یک وی مثال اگرساٹے
 رکھوں تا اوندا اشتراک ایں اے۔

(1) ڈاکٹر مہر عبدالحق اہرن جو ایہہ کالھ قرین قیاس اے جو ساریاں زباناں یک زبان توں نکلتی۔

ملتانئی زبان اور اس کا اردو سے تعلق صفحہ 2

ناں علاقہ	گروپ زبان	لفظ (ہک) one
Africa افریقہ	Proto-Afro-asiatic Nimhavi	tak
Europe	Zyrian Votyak	Otik
Asia	Pro-Sino-tabetan (Jeh)	Tyik
Oceania	Proto-Karamain Proto-australian	Dik
North America	Eyak Wintun	tikhi
South America	aquaruna cloroda	Tikiji

جڈاں بعد وچ زبانیں دے پے چھوٹے چھوٹے گروپ بن گئے تان

انہیں وچ دی ایہہ اشتراک باقی رہ گیا مثال دے طور تے

Reka پولش	Ruka روس	Hant جرمن	Hand انگریزی
	Mano اٹلی	Mina رومانوی	Mano ہینی

ایہوں لفظیں دا ایہہ اشتراک پاکستان تے ہندوستان دین زبانیں وچ وی ہلدے (1)

منڈاری	سرائیکی	منڈاری	سرائیکی
ویہہ	ویہہ	پیڑھی	پیڑھی
نتھ	نتھ	منڈی	منڈی
		چنگیرا	چنگیر

(1) ماہرین لسانیات جیرھے Single_Earlier_Language دی گلھ کرینڈن۔ ہندیورپی

زبانیں دی ماہ زبان Proto_indo_european (P.I.E) دی مثال دی ڈینڈین چوچویریں اے ساریاں

ہندیورپی زبانیں P.I.E کنوں نیکھتے۔ ایہوں دنیا دیاں پہاں ساریاں زبانیں single_earlier

language یعنی Proto_world_language کنوں نکھتے۔

سرائیکی	تامل	سرائیکی	تامل
ماماں	مامن	کھٹ	کٹھی
ننان	نانوی	مولی	مولا
دھوتی	چوتی	منڈھ	من
آپا	آتی		
سرائیکی	سنسکرت	سرائیکی	سنسکرت
چندر	چندر	سجن	سوجن
پتر	پتر	پکھی	پکیسی
گھوڑا	گھوٹک (۱)		

(۱) لسانیات پاکستان از: میمن عبدالحمید سندھی

سرائیکی تے منڈاری دے تاریخی تے لسانی رشتے

منڈاری زبان منڈاری قبائل دی ہک مشہور تے پرائی زبان اے۔ جیہدا پرانے آسٹرو ایشیا ہک قبائل نال تعلق اے۔ منڈا قبائل آج کل مشرقی ہندوستان، بنگال، بہار، جھاڑکھنڈ وچ آباد ہن تے منڈاری ہنھیں ریاستیں وچ بولی وچل دے علاوہ جھاڑکھنڈ دی سنتالی دے بعد ڈو جھی وڈی زبان اے۔

آسٹرو ایشیا ہک قبائل ہک زمانے وچ جیرھا تقریباً 10 ہزار سال قبل مسیح دے نیڑے تیزے ہا سارے ہندوستان وچ کھنڈ گئے ہن۔ اتے انھیں دے وچوں منڈا قبائل وادی سندھ دے وچ دراوڑی دی آمد کنوں پہلے آباد ہن۔ اتے ایہوں دے پرانے ٹیگرائیڈ نال رہندے پئے ہن۔

منڈا قبائل دی قدیم منڈاری زبان وادی سندھ دے بیشتر علاقے وچ کہل اتے بھیل وغیرہ الیندے ہن۔ جیرھے زیادہ تر سرائیکی وسیب وچ وسدے پئے ہن۔ سرائیکی زبان جنیں وادی سندھ دے وسیع علاقیں وچ مختلف شکلیں نال ارتقا کریندیں ہوئیں موجودہ شکل اختیار کیتی۔ آج وی منڈاری زبان دی کافی لغت آپٹے اندر رکھدی اے۔ اتے ایندے علاوہ سرائیکی وسیب وچ پہوں ساریاں رسماں ہن تائیں دیہاتی علاقیں وچ اوچے ہن۔ جیرھیاں منڈاری زبان بولن والے قبائل وچ رائج رہن۔ ات واسطے سرائیکی اتے منڈاری زبان دے درمیان سب کنوں پرائی تاریخی اتے لسانی رشتہ اے۔ جیہدا اتھاں مختصر جائزہ گھدا گئے۔

سرائیکی وچ کجھ اچھیاں مخصوص اوازاں ہن جیہیاں پاکستان دیں
 زبانیں وچوں صرف سندھی وچ ملدن۔ چونکہ سندھ سرائیکی علاقے وچ منڈا قبائل
 صدیاں تائیں آباد رہن۔ ات واسطے انہیں دیں زبانیں دیاں مخصوص اوازاں
 سرائیکی آتے سندھی وچ باقی رہ گئیں۔ انہیں اوازیں وچ ب۔ ج۔ ڈ۔ گ۔ وغیرہ
 شامل ہن۔ انہیں اوازیں دے حامل لفظ بالکل انہیں معنی وچ منڈاری زبان وچ وی
 رائج رہن۔ جیویں جو

پوئی (پوئی) جاگپ (جنگھ)
 ڈوئی (ڈوئی) ڈاگپ (ڈانگ)

منڈاری زبان دے قبیلے کول (کیہل) بھیل اچ وی سندھ اتے سرائیکی
 وسیب وچ دریائے سندھ دے کنارے آباد ہن۔ اتے سرائیکی اپنے مخصوص لہجے وچ
 انہیں اوازیں کول ہو پھو لین۔

زبانیں دے یک بے نال قدیمی رشتے دریافت کرن واسطے ماہرین
 لسانیات عام طور تے زبانیں وچ خاندانی رشتیں دے نانویں دے مشترک ہون کول
 بنیادی اہمیت ڈیندن۔ ہند آریائی اتے ہند یورپی زبانیں دے درمیان انہیں رشتیں
 دے نانویں دے حوالے نال ای ایہ طے تھی سکیا جو ایہہ زبانیں بنیادی طور تے
 آریائی ہن۔ اتے کہیں پرانی زبان وچوں پیدا تھیں۔ ایس حوالے نال اگر اسان
 ڈیکھوں تاں منڈاری تے سرائیکی وچ وی خاندانی رشتیں دے ناں ہو پھو سکے ہن
 مثال دے طور تے نانا۔ نانی۔ ماما۔ مامی، سالا، سالی اتے سانڈھو وغیرہ۔

خاندانی رشتیں دے بعد انسانی اعضاء اتے گھریلو اشیاء دے ناں اگر کہے

ہوونٹاں اوز باناں بکے رشتے وچ گنڈھیاں ہویاں ہوندن۔ مثال دے طور تے
پیرھی، کنڈ، کھری، جگھ، چننا، چانگیرا (چنگیر) دوڑ (دورا، دوری) نتھ اتے پوئی وغیرہ
ایندے علاوہ بہوں ساری لغت وی ڈوہیں زباناں وچ مشترک اے۔

راچھ (رچھ) منڈوا، پھانک، روڑا، دلال، موچی، دھسا، آپے، اسامی (سامی)
بودرا (بودلہ-ذات) وغیرہ۔ جیویں خاندانی نانویں دا اشتراک زباناں دے نال ہک
پے دے تعلق کوں ظاہر کریندے اینویں شادی بیاہ، موت، فوت اتے بھین سماجی
رشتیں دا اشتراک وی زباناں دے اشتراک کوں ظاہر کریندے۔

سرائیکی علاقے خصوصاً لیہ دے دیہات وچ گھڑولی دی رسم رہی اے۔
جیرھی ہن نویں رسمیں دے آون نال ختم تھیندی ویندی اے۔ منڈاری قبیلے وچ ”دا
آؤ“ دے نال اے رسم ملدی اے۔ اینویں گھوٹ دی بھنڈی دا گھٹ کوں
پرنے ویلھے شرطیں مناوٹ دارواج، کنوار کوں کپڑے بھجواؤن دی رسم ہو بہو منڈاری
قبیلے اتے بعض سرائیکی علاقیاں وچ وی پاتی ویندی اے۔

سرائیکی وسیب وچ چھ ست ہزار سال پہلے پولی و نچن والی زبان منڈاری
دے سرائیکی وچ اتلا حد تا کنیں اثرات دا ہوونٹاں ایں کالھ دا ثبوت اے جو ماضی دے
ہک دور وچ اتھوں دے لوک منڈاری دی کوئی پرانی شکل الیندے بن۔ جیرھی بعد
وچ سرائیکی زبان دے ارتقا وچ بنیاد پٹی۔

آج منڈاری زبان اتے سرائیکی زبان دا آپت وچ کوئی تعلق کئے نہیں۔
کیوں جو ایہہ زباناں نہ صرف ہزاراں سالوں پہلے اپنا ارتقا انجوانج شروع کر گھد بلکہ
آج ایہہ زباناں الاونٹ والے قبیلے وی ہک بے کنوں ہزاراں میل پرے وسدے

پہلے۔ ایہہ ہزاروں سالوں آتے ہزاروں میلوں دا فاصلہ وی ایس حقیقت دا گواہ اے۔ جو انہیں وی مشترکہ لغت کہیں ہمسائیگی دی وجہ کنوں Correspondence وچ جنھیں اندی۔ بلکہ انھیں دی بنیاد ہکا اے۔

آج اگر چہ اے ڈو زبانوں بالکل انجوانج زبانوں ہن۔ جنھیں دی گرامر وی مختلف اے۔

تاہم بعض ماہرین دا خیال اے جو آریائی زبانیں دی زیادہ تر لغات، صوتیات آتے نحو دراوڑ آتے منڈا زبانیں دی دین ہن۔ (1) آتے ایہہ انھیں زبان دی بے ثمر تال تعلق رکھن دا ثبوت اے۔

(1) یورپی عالموں کنڈرٹ، کھٹ نیل وغیرہ نے ۱۹ ویں صدی کی ساتویں اور آٹھویں دہائیوں میں دریافت کر لیا تھا کہ دراوڑی اور منڈا زبانوں نے ہند آریائی بولیوں کی لغت الفاظ کی ساخت، نحو اور صوتیات پر اثر ڈالا ہے۔..... (پاکستان کی قومیں صفحہ 56)

سرائیکی تے پنجابی..... ڈو زبانان

تقریباً ڈو ہزار سال کنوں گھن کراہیں بارہاں سو سال قبل مسیح دے درمیان آریا نین دے کئی گروہ مختلف شکلیں وچ وادی سندھ وچ اندے رہے۔ ابتدائی طور تے جیرھے آریا آئینڈ انھیں دا اتھوں دے مقامی نگر ایڈ، منڈا تے دراوڑ قبائل نال ملاپ تھیند اریا۔ بعد وچ جیرھے آریا نین دے بے گروہ آئین تاں انھیں پہلے آئے ہوئیں آریا نین کوں بھجا ڈتا آتے خود اتھاں آباد تھی گئے ایں طرح نال آریا اندر لے تے باہر لے دا رے وچ وند تے گئے۔ وادی سندھ دے وچلے حصے یعنی سرائیکی وسیب وچ پرانے آئے ہوئے آریا آباد تھی گئے۔ انھیں ڈوہیں گروہیں دے مختلف علاقے وچ آباد تھیوٹے اتے اتھوں دے پہلے کنوں آباد قبائل نال رن ملٹن دے نتیجے وچ انسانی نسلیں آتے زبانیں وچ وی کئی قسم دیاں تبدیلیاں آئیاں۔

ادھلی وادی سندھ یعنی سرائیکی علاقے وچ انسانی نسل جیرھا روپ اختیار کیتا اوندے وچ منڈا تے دراوڑ قبائل دے اثرات زیادہ ہن۔ ات واسطے اتھوں دی نسل دے او اعضاء جیرھے اوازیں دی ادائیگی کریند مثلاً گلگاتے تک وغیرہ۔ او شمالی ہند وچ پرورش پاوٹن والی نسل دے انھیں اعضاء کنوں ساخت وچ قدرے مختلف ہن۔ ات واسطے انھیں علاقیں وچ الائی وچن والی زبانیں دا صوتیاتی نظام انچ اے اسان اگر سرائیکی تے پنجابی کوں مثال بناؤں تاں ایں آکھ سگدوں جو سرائیکی زبان بنیادی طور تے پرانی منڈاری تے پرانی تامل زبان دی بنیاد تے کھڑی اے جیندے

اُتے باہر لے دائرے دی آریائی زبان دا اثر اے، جیندی وجہ کنوں ایندے وچ پرائیاں اوازاں ب چا چا ڈ گ گ شامل ہن۔ چڈاں جو پنجابی زبان بنیادی طور تے اندر لے دائرے دی آریائی زبان اے جیندی وچ منڈا قبائل دی ختم تھیندی ہوئی زبان دی لغت دے کجھ اثرات باقی ہن۔ ات واسطے پنجابی، سرائیکی دیں مخصوص آوازیں کنوں محروم اے۔ (1)

ایں طور تے سرائیکی وادی سندھ دے دل سرائیکی وسیب وچ ارتقا حاصل کیتا۔ چڈاں جو پنجابی نے مشرقی پنجاب وچ اپنی شکل پٹائی۔

سرائیکی جینکوں مغربی ماہرین لسانیات کڈاہیں شمال مغربی پراکرت اُتے کڈاہیں لہندا (مغرب) اہدن ہک زمانے وچ پوری وادی سندھ دی زبان بن گئی۔ کیوں جو ایہہ قندھار کنوں گجرات تک پھیل گئی ہئی۔ (2)

اتے اُج جیرھے علاقے تائیں پنجابی ودھ آئی اے او علاقہ ہک زمانے وچ سرائیکی زبان دے لسانی حدود وچ انداہا (3)

(1) چڈاں آریا شمالی ہندوستان جے تان اُتھاں پیلے تھاویں دی تہذیب دے بانی کجھ منڈا قبائل رہندے ہن۔ جیرھے آریا کنیں وچ تھوڑی تعداد ہووے دی وجہ کنوں ضم تھی گئے تے انھیں وی آریائی زبان اختیار کر گھدی۔ چڈاں جو سرائیکی وسیب وچ الٹ صورت حال ہئی اُتھاں آریائی مقامی اکثریتی قبیلے وچ ضم تھی گئے۔

(2) ”زبان کیا ہے“ از: ذلیل صدیقی

گریرین اہدے اگر لسانی شہادت دی کوئی حیثیت اے تاں ایندے وچ ذرہ بھر شبہ نہیں تھی سگدا چو کہیں ویلھے ہک زبان جیرھی لہندا تال بالکل قریبی رشتہ رکھدی ہئی ایں سارے علاقے وچ پولی ویندی ہئی۔

(3) ایہا وجہ اے جو شاہ حسین لاہوری سرائیکی زبان دا شاعر اے۔

چڈیاں لاہور کوں دارالحکومت چٹایا گیا تاں پنجابی زبان دا کردار ودھن
 شروع تھیا اتے ول چڈیاں بیاس، ستلج، راوی، جہلم اتے پنجاب دے درمیانی علاقے
 کوں پنجاب داناں ڈتا گیا تاں ایں علاقے دی زبان کوں وی پنجابی آکھیا گیا۔ لیکن
 اوں وقت دا کوئی اہل قلم سرائیکی کوں پنجابی دا لہجہ نہ آکھدا۔ ایہہ سارا عمل رنجیت سنگھ
 دے 1818ء وچ ملتان تے قبضے کوں شروع تھیا تے ہن تاں چلدا اوندے۔
 اگرچہ کافی بعد تاں خود پنجابی ماہرین لسانیات وی پنجابی کوں سرائیکی کنوں انج زبان
 منیدے رہے۔ سیں بنارسی داس جیں اپنی کتاب ”پنجابی زبان تے اوہدالٹریچر“ وچ
 سرائیکی (ملتان لہندا) تے پوٹھواری کوں پنجابی وچ شامل نہیں کیتا۔

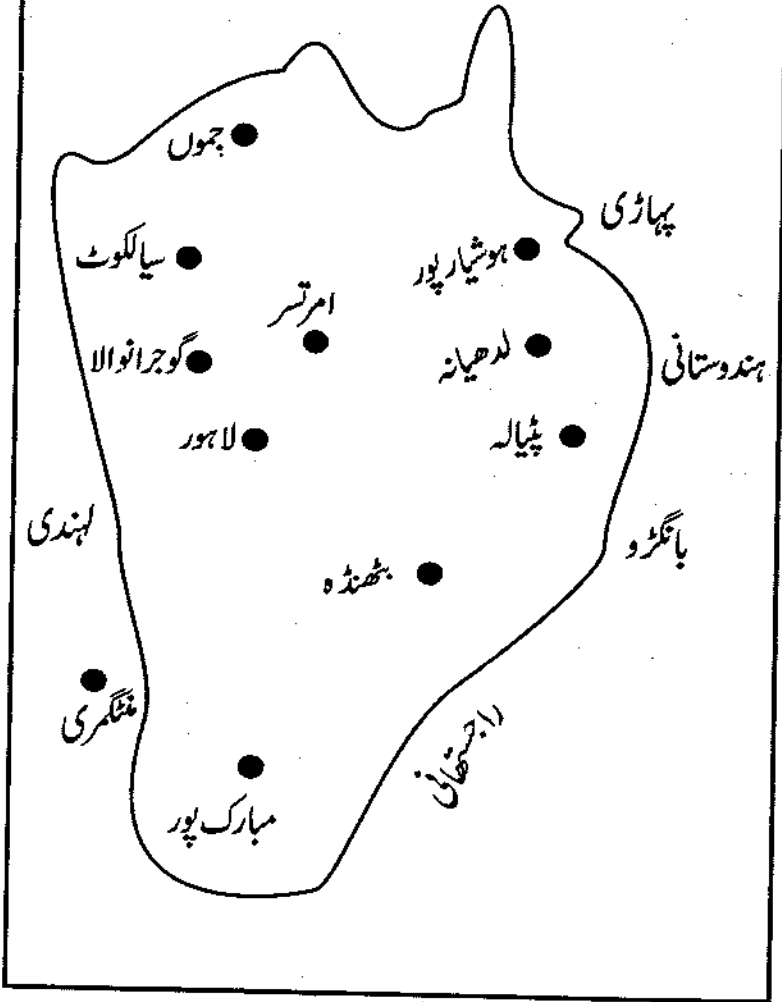
سرائیکی اتے پنجابی زبان دارالترقا اگرچہ مختلف علاقیاں اتے مختلف حالات وچ
 تھے لیکن اوہک پے دیاں ہمسایہ زبانیں ہن ات واسطے انھیں وچ بہوں زیادہ
 Correspondance موجوداے۔ ایندے علاوہ اسلامی اثرات دی وجہ کوں بہوں ساری
 عربی، فارسی اتے ترکی لغت انھیں زبانیں وچ داخل تھی گئی اے۔ جیڑھی وجہ کوں بعض لوہک
 ایں حقیقت کوں سمجھیندیں ہوئیں وی انھیں ڈوزبانیں کوں ہک زبان اُھدن (۱)

(۱) ایہہ سارا مسئلہ سیاسی اے۔ اتے اپر پنجاب دا حکمران طبقہ سرائیکی ویسب دین نوکریں اتے زمینیں تے قبضے دی
 وجہ کوں سرائیکی کوں پنجابی دا لہجہ اہدے۔ حالانکہ برطانوی ماہر لسانیات ڈاکٹر کرسٹوفر ٹھیل سرائیکی کوں انج زبان
 منیدے اوں نے باقاعدہ طور تے ہک کتاب

The Siraiki Language of Central Pakistan A reference grammar

دے ناں لکھی اے۔ ایندے علاوہ سابق سوویت یونین دے ہک ماہر لسانیات یو۔ اے۔ سرنوف نے وی
 سرائیکی بارے انج کتاب لکھی اے جیہداں The Lehndi Language اتے۔ اتے سرائیکی کوں انج
 زبان منیے۔ اینویں پاکستانی ماہر لسانیات ڈاکٹر شوکت سہراوی اپنی کتاب ”اردو زبان کا ارتقا“ وچ وی سرائیکی
 زبان کوں انج منیے۔ چڈیاں جو پاکستانی ادیبیں دی تنظیم ”اکڈمی آف لٹرز“ دی سرائیکی کوں انج زبان منیدی
 اے۔ اتے ہر سال خواجہ فرید ایوارڈ وی ڈیندی اے۔ اینویں اسلامیہ یونیورسٹی بہاول پور، بہاء الدین زکریا
 یونیورسٹی ملتان وچ سرائیکی دے انج شعبے قائم ہن۔

پنجابی زبان دیاں حدواں مطابق بنارس داس چین

حالانکہ انھیں زبانیں وچ لسانی حوالیس نال بنیادی فرق اے۔

1- سرائیکی وچ ب ج ج ڈ گ بگ انج اوازاں ہن جیرھیاں پنجابی وچ کے نہیں۔ انھیں اوازیں کنوں ہزاراں لفظ بٹدن۔ جنیں کنوں پنجابی لغت محروم اے۔ آتے پنجابی پوٹن والے ادائیگی کنوں معذور ہن

2- سرائیکی آتے پنجابی وچ ”سی“ دا لفظ حدِ فاضل داکم ڈیندے سرائیکی وچ ایہہ مستقبل دے صیغے داکم ڈیندے لیکن پنجابی وچ زمانہ ماضی لیوں استعمال تھیندے۔

3- سرائیکی دے ذخیرہ الفاظ وچ زیادہ تر وسیج الفاظ (او الفاظ جینکو سنسکرت کنوں ماخوذ نہیں آکھیا وچ سبکدے) دی اکثریت اے۔ لیکن پنجابی وچ زیادہ تر الفاظ تہجوتسم (انجھے لفظ جیرھے ابتدائی آریائی زبان اپرا کرت دے لفظیں دا جز ہن) نال تعلق رکھدن۔ سرائیکی تے پنجابی وچ ہن صرف انھیں لفظیں دا اشتراک اے جیرھے مسلمانیں دیں زبانیں عربی، فارسی اتے ترکی وچوں آئین۔

4- سرائیکی تے پنجابی دے ذخیرہ الفاظ وچ وڈا سا فرق اے۔ سرائیکی تے پنجابی سمجھن والے ایہہ فرق چاندن۔ اتھاں ساری تفصیل ڈیون مشکل اے۔ چند لفظ

ملاحظہ ہووٹن

پنجابی	سرائیکی	پنجابی	سرائیکی
شمال	ابھا	پنجہ	بب
دکھن	لماں	باسی	پروٹھا

وچن	جانا	تھوڑ	تیل
سگواں	ستا	ترے	تن
ہٹکن	ہوڑنا	بیا	ہور
سھل	ران	پچادھ	منغرب
واندا	خالی	چیل	کمر
اوندا	اوپدا	ولٹ	مڑنا

5- اگر پنجابی دی شاہکار کتاب ہیر وارث شاہ دامطالعہ کی تازہ نئی تالیف اورندے پڑھنے والے احساس تھیندے۔ جو سرائیکی پنجابی قطعاً انجوانج زبانوں ہیں۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق ہیر وارث شاہ دے چند مصرعیں دے مطالعے دے بعد سرائیکی تے پنجابی دے اختلاف بارے کجھ نکتے پیش کیتے

- ا) مخاطب دا ایہہ طریقہ لڈناں، کالیا کڈناں وئے، یا پچھنے مرے نی یا سہینے وغیرہ سرائیکی واسطے بالکل ان سونہیں ہن۔
- ب) نی آکھاں سرائیکی وچ کئے نہیں
- ج) انھیں افعال دی گردان سرائیکی کنوں مختلف اے، سوارنے آں، واڑیانے جاؤندی سی، خبر لینی، الاؤتاں ہا، ڈاہندیان، پچھن کیتی، ماریا جے وغیرہ
- د) ایہہ ناں سرائیکی وچ کئے نہیں سوانی، ٹلی، کڑی، سیاں
- ر) اسماء دے مصادر وچ ”لے“ ودھاوٹن دا طریقہ سرائیکی وچ کئے نہیں۔
- آدمے، وساوٹے نوں، ”جگاوٹے نوں“ ہیرے وغیرہ
- س) ایہہ لفظ سرائیکی وچ کئے نہیں

میتھوں، کی ہو یا، ڈاہندیاں، مڑ، جھڈ وغیرہ

ش سرائیکی دی اختصار گوئی پنجابی وچ کے نہیں مثلاً سرائیکی وچ کھوسنس دا

ترجمہ پنجابی وچ اوواٹھاں نوں کھلان گے۔ فقرے دی ساخت داصر ف اے
طریقہ سرائیکی اتے پنجابی کول ڈوانج زباناں ثابت کرن واسطے کافی اے۔

ص سرائیکی وچ نفی بناوٹ دا انداز پنجابی کول انج اے۔ سرائیکی وچ نفی ڈٹھا،

نہیں کھاوا کول پنجابی وچ اوہے نہیں دسٹیا۔ اونہیں نہیں کھاوا پولیا ویندے

ض سرائیکی اتے پنجابی وچ کیکے لفظ کول مختلف انداز وچ ادا کیتا ویندے۔

مثلاً زیر کول زبر نال بدل ڈیندٹ۔ مثلاً اقبال تے انکار کول اقبال تے

انکار وغیرہ۔ اینویں ب کول و نال آلیا ویندے خبرے کول ”خورے“

کھ کول خ نال بدلایا ویندے، اکھ کول آخ آلیا ویندے، پ کول ف وچ بد

لیا ویندے پھل کول فل، پھر کول فیہ، ذیا ز کول ج وچ بدلایا ویندے ذات

کول جات، چھ کول ش وچ تبدیل کیتا ویندے پچھلے کول پشلے وغیرہ۔

ط سرائیکی تے پنجابی وچ انہاں دیاں گرواناں ہک پے کنوں مختلف ہن۔ اہو

اختلافات دی انہیں ڈور بانیں کول انج کرن واسطے بہوں اے۔ کجھ مثلاًں وچ ہن

نام فعل	زبان	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
فعل مضارع	سرائیکی	دےچے	دےچنٹ	دےچیں	دےچو	دےچ	دےچوں
فعل مضارع	پنجابی	جاوے	جان	جانیں	جانم	جانواں	جانے
فعل ماضی مطلق	سرائیکی	گیا	گیئے	گیوں	گیوے	گیوم	گیوے
فعل ماضی مطلق	پنجابی	گیا	گے	گیوں	گیئے	گیا	گے
فعل ماضی مطلق	سرائیکی	کھندا	کھندے ہن	کھنداویں	کھندے ہاوے	کھندا، ام	کھندے ہاے
فعل ماضی مطلق	پنجابی	کھندا	کھندے ہن	کھنداویں	کھندے سو	کھندا سا	کھندے سی

فصل ماضی باتمام سرائیکی ہو گیا ہوگی ننگے ہوں گیا ہوساں گئے ہوسوں گیا ہوساں گئے ہوسوں
 فصل ماضی احتمالی پنجابی گیا ہووے گا کیے ہوں گے گیا ہونوں گا گئے ہووے گیا ہوں گا گئے ہوں گے
 فصل ماضی احتمالی سرائیکی دیسی دیسٹ دیسیں دیسیو دیسیاں دیسیوں
 فصل مستقبل پنجابی جاوے گا جانے گا جائیں گے جاؤ گے جانوں گا جانوں گے
 ظ۔ بہوں سارے سرائیکی وچ آتجھے لفظ جن جیرھے پنجابی وچ استعمال نہیں
 تھیندے کجھ ملاحظہ ہووٹ۔

دوت۔ پاروں۔ کوئے نہ۔ اصلوں۔ ول۔ ولا۔ تھیا۔ کوں تو خریں۔ کوں۔ واندھا۔
 متاں۔ ہر و بھرو۔ کڈا ہیں۔ تڈا ہیں۔ اُتھا ہیں۔ تڈاں۔ اُتھاں۔ اُتھاں۔ توئے توئے
 چتے، کپے لنگیں، منڈپھوں، ایڈپے اوڈے، سیں، چودھار، لغور، مہور گھنسو، وغیرہ
 انھیں دے علاوہ لفظیں، مجاوریں، تے مثالیں دی تعداد ہزاریں تائیں اے۔ جیرھے
 پنجابی کوں انجوانج ہن۔

سرائیکی پنجابی کوں زیادہ درگھے علاقے وچ الائی وچ والی زبان اے
 سرائیکی وچ ہک شے واسطے الوان واسطے اصطلاح ہن جتلا پنجابی وچ نہیں ملدے۔
 ایہہ سرائیکی آتے پنجابی بارے کجھ لسانی اختلافات ہن۔ اگر ڈٹھا ونچے
 تاں سرائیکی پولٹن والے جیرھے ”اساں“ اہن تے پنجابی پولٹن والے ”اسی“ تاں
 اتھاؤں ای انھیں زبانیں دے بنیادی ڈھانچے دا اختلاف سامنے آویندے۔ تے
 ایں طرح اے زبانیں انجوانج نمبریں وچ ونڈتے ویندن۔

سرائیکی دا رہک لہجہ..... قندھاری

سرائیکی زبان بہوں وڈے علاقے تے درگھری ہوئی ہے۔ اے پاکستان کنوں گھٹن کراہیں، ہندوستان، افغانستان اتے وسط ایشیا دے کئی ملکیں تک الائی تے سمجھی

ویندی اے (۱)

(۱) برصغیر کنوں باہروی سرائیکی دے اجتن تائیں اثرات موجود کن غلامی بہاؤ پوری اپنی کتاب ”سرائیکی زبان کا ارتقا“ وچ ہفت روزہ ”اتر“ ملتان دی 8 فروری 1968ء دے پک مضمون ”جت اور جگدال قبائل“ دے حوالے نال آکھے۔ ایرانی بلوچستان دے علاقے زابل و سیستان دے قرب جوار وچ سرائیکی پولٹن والے قبائل آباد ہن۔ ہزاراں افراد تے مشتمل اے قبائل جت، جگدال یا جگدال سڈھنڈٹن۔ جت قبائل داسر دار میرزا امیر جت ہے۔ ایہہ سرائیکی پولینڈن تے سرائیکی تہذیب تے روایات تے کار بند ہن۔ ایہہ لوگ چنگیزی عہد وچ نقل مکانی کرتے آتھاں پنے۔ انھاں وچوں بہوں ساری تعداد افغانستان دے راہوں اتھاں آئی۔ جیرھے ہن دریائے واکا دے کنارے آباد ہن تے کاشتکاری کریدن۔ زابل تے سیمان دے جت قبائل دے انھیں نال روابط آخری زاروں دے عہد تائیں رہے تے دل ہولے ہولے ختم تھی گئے ایرانی بلوچستان وچ جت جگدال تے روس وچ آباد سرائیکی پولٹن والے قبائل خالص سرائیکی الینڈن تے بلوچ سڈھنڈن۔ لیکن بلوچی زبان کنوں ناواقف ہن۔ مشہور ایرانی لکھاری آقائے امان اللہ جہانبانی نے اپنی کتاب ”سرگذشت بلوچستان“ وچ انھیں قبائل دا ذکر کیئے۔ روس وچ سرائیکی پولٹن والے قبیلیں دا ذکر خود روس دے مصنفین نے وی کیئے۔ جنھیں وچوں مسٹر جوزف اوراسکی وسط ایشیا وچ کچھ اچھے قبیلیں دا پتہ لائے۔ جیرھے اچ وی ہک اچھی زبان الینڈن۔ جیرھے تعلق پنجاب دی مختلف پولٹن نال اے۔ انھیں کافی تحقیقات دے بعد دعویٰ کیئے جو تا جگستان دی وادی گسار وچ قریباً ہک ہزار افراد تے مشتمل ہک اچھا قبیلہ آباد اے۔ جیرھے افراد آیت وچ کچھ لکھیں دے دوران پاکستان وچ مروج پنجابی تے لہندا۔

زیائیں نال مشابہ یک زبان الیندن۔ جیند اناں پریاہ اے۔ انھیں دے علاوہ یورپ دے کئی خانہ بدوش
 پئی جیرھی زبان الیندن۔ اوندے وچ پنجابی (حقیقتاً سرائیکی) دے ان کتر لفظ شامل ہن۔ انھیں خانہ
 بدوش قبائل دے بارے تحقیق کہتی گئی اے۔ چواو بارھویں صدی عیسوی وچ پنجاب کنوں ہجرت کر گئے
 ہن۔ عجیب گلہ ایہہ اے جو شرقی یورپ دے ایہہ خانہ بدوش اپنے آپ کو ملتانی اہلن۔ لیکن اپنی زبان
 کنوں رومانی اہلن۔ لفظیں دا اشتراک ڈیکھو

سرائیکی	رومانی	سرائیکی	رومانی	سرائیکی	رومانی
خاص	خاص	کن	کئی	کر	کھر
جگہ	جاگھ	تک	تک	سر	شر
سالو	سالو	چھہ	جیب	ڈنڈ	دند
بھین	بھین	بھرا	بھراں	سالی	سالی
چ	چ	چار	چھار	اٹھ	آٹھ

سرائیکی داناں اختیار کرن کونوں پہلے ایہہ اچھے علاقائی نانویں نال سڄانی ویندی
ہئی۔ انھیں نانویں وچوں پک نال ملتانی وی ہا۔ افغانستان دے کئی علاقیاں خصوصاً
طور تے جیندے وچ قندھاری وی شامل اے۔ پرانے ہندو سرائیکی داملتانی لہجہ لیندن
اتے اینکوں کہیں کہیں ویلھے قندھاری وی اہدن۔ افغانستان دی خراب صورت حال
دی وجہ کونوں پہوں سارے ہندو قندھار کونوں افغانستان دے جنھیں علاقیاں دے
علاوہ ڈوجھے ممالک وچ چلے گئے۔ جنھیں دیوں جرمنی اتے نیدرلینڈ شامل ہن۔ (۱)
سرائیکی دا قندھاری لہجہ جینکوں ہندو ملتانی اہدن۔ آج وی ملتانی لہجے نال

ملدی اے۔ اتھاں میں مختلف پہلوؤں دے حوالے نال کجھ مثالوں ڈینداں

1۔ قندھاری دی گتری پک کونوں سوتائیں بالکل ہکا اے۔ جیرھی آج

(۱) طالبان دے دور وچ پک ہندو جوڑا جیرھا افغانستان چھوڑتے نیدرلینڈ چلا گیا تے اتھاں سیاسی پناہ
طلب کیتی۔ انھیں کنیں افغانستانی ہووٹ دیاں کوئی دستاویزات نہ ہن۔ اگر ایہہ حیثیت ہووے۔ تاں
ایگریشن عملہ پناہ گھن والھیں دی زبان کونوں اندازہ لیندے جو او کیرھے ملک دے ہن۔ او ہندو جوڑا
اہلہا جو انھیں دی زبان ملتانی اے۔ اتے او قندھار نال تعلق رکھن۔ ایگریشن عملہ اتے ہندو جوڑے دے وکیل
نیدرلینڈ دے ماہرین لسانیات دی ہک تنظیم نال رابطہ کیتا جیرھی ایں قسم دیاں خدمات سرانجام ڈیندی اے۔
انھیں ماہرین لسانیات دے ادارے نے اول جوڑے دا اندازہ لاوٹن واسطے جو اوہ واقعی ملتانی ہن۔ کئی بے
ماہرین لسانیات دے علاوہ میڈیے نال وی رابطہ کیتا۔ اتے میں خود ایں تحقیق وچ ملتانی لاوٹن والے ہندو کنیں
نال اثربیت دے ذریعے رابطہ کریندیں ہوئیں ایں حقیقت دی تصدیق کیتی۔ جو پہوں سارے ہندو خالص
ملتانی لیندن۔ جینکوں او قندھاری وی اہدن۔ ایں سلسلے وچ پک افغان ہندو وی ب سائیٹ وی اے۔ ایں
ویب سائٹ وچ میڈیا ایہہ مضمون کجھ زیادہ طویل انداز وچ اردو اتے انگریزی وچ شامل اے۔ اتے اول
سائٹ دے Forum وچ میڈیے حوالے نال بحث مباحثہ وی شامل ہے۔

وی سرائیکی دے ملتانى لہجے وچ الائی ویندی اے۔

2- ملتانى قدھارى دے فقرے دی بناوٹ اینویں ہے۔ جیویں سرائیکی وی ہے۔ بک افغان ہندو (جیرھا جرمنی وچ رہندے اتے مذکورہ افغان ویب سائٹ دانا لک ہے۔) نال فورم دے ذریعے رابطہ تھیواتے میں اوں کوں ملتانى قدھارى دے وچ کجھ سرائیکی فقرے لکھن دا آکھیا۔ جیرھے اوں لکھ بھیجے آتے اوہن وی فورم تے موجود ہن۔ رومن رسم الخط وچ لکھے ہووے او قدھارى فقرے ایں ہن۔ ”ایہہ بک گھوڑا ہے۔ ایہہ چار پیر رکھ دا ہے۔ ایہہ وفادار جانور ہے۔ ایہہ میڈا ہے۔ میکوں پیارا لگدا ہے۔ ایندی قیمت ڈاہ ہزار روپے ہے۔“ اتھوں اے ظاہر ہے جو قدھارى سرائیکی زبان دا ملتانى لہجہ ہے۔

3- ملتانى قدھارى وچ سرائیکی دیاں مخصوص آوازاں وی موجود ہن۔ جیویں جو اتلے پیرے وچ بک ڈا آوازاں ڈٹھیاں وچ سگدن۔

4- قدھارى ملتانى تے سرائیکی دے مصدر بالکل یکو جئیں ہن۔ کجھ ڈیکھو

قدھارى	سرائیکی	قدھارى	سرائیکی	قدھارى	سرائیکی	قدھارى	سرائیکی
پیون	پیوٹ	کھاوون	کھاوٹ	بنن	بنٹ	جانن	جانٹ
ڈیکھن	ڈیکھنٹ	سنن	سنٹ	مارن	مارٹ	مرن	مرٹ
ترن	ترٹ	اڈرن	اڈرنٹ	آون	آونٹ	بہن	بہنٹ
اٹھن	اٹھنٹ	آکھن	آکھنٹ				

اِس طرح قندھاری اتے سرائیکی دی لغت دی ہوجئیں ہے۔

قندھاری	سرائیکی	قندھاری	سرائیکی	قندھاری	سرائیکی	قندھاری	سرائیکی
بجھ	بجھ	چندر	چندر	تارا	تارا	قندھاری	سرائیکی
پتھر	پتھر	ریت	ریت	بھوئیں	بھوئیں	بدلے	بدلے
ڈنڈی	ڈنڈی	پہاڑ	پہاڑ	چٹا	چٹا	ساوا	ساوا
کالا	کالا	سچا	سچا	ٹھڈا	ٹھڈا	پورا	پورا
نواں	نواں	چنگا	چنگا	گول	گول	سکا	سکا
ناں	ناں	بند	بند	پکھی	پکھی	ون	ون
پتر	پتر	منڈھ	منڈھ	چڑا	چڑا	آت	آت
ہڈی	ہڈی	ٹھلا	ٹھلا	بھاء	بھاء	آناں	آناں
چھی	چھی	وال	وال	اکھ	اکھ	نگ	نگ

اجڑی پولی یا سرائیکی

ہن تائیں دریافت تھیونٹ والے پرانے شہر کوٹ ڈیجی، موئن جو دڑو، گنوری والا، جلیل آباد اتے ہڑپہ دے درمیان مرکزی حیثیت سرائیکی وسیب کوں حاصل رہی اے۔ اتھوں دیاں پرانیاں زباناں جیرھلے بیرونی دائرے دی ابتدائی آریائی زبان نال رلین تاں انھیں دی بلاآ خر جیرھی شکل بنی اے۔ اوکوں ماہرین لسانیات لہندا داناں ڈیندن۔ اتے انھیں وچوں کجھ اینکوں اُ بھی تے لمی وچ وی وٹھیندن۔ وقت، اتے ڈوجھے زبائیں دے ملاپ نال این لہندا دے مختلف لہجے اپٹی اپٹی جاہ تے اب بھرنشیں وچ وٹھ گئے۔ اتے بعد وچ عربی، فارسی، اتے ترکی دے اثرات دے نتیجے وچ انھیں دیاں انجوانج شکلاں بن گئیاں۔ مرکزی اتے وچلی لہندا نے سرائیکی دا روپ اختیار کیتا۔ جیندے وچوں بعد وچ اردو نے اپٹی ابتدائی شکل بنائی۔ این زبان دے جنوبی لہجے اپنے رسم الخط نال سندھی دا چولا پاتا۔ اتے اہھے لہجے کہیں حد تائیں پوٹھواری تے ہندکو دیاں شکلاں اختیار کیتیں۔

سوات دے علاقے وچ کجھ لوک ”اجڑ“ سڈینڈن او ”اجڑ“ چرینڈن۔ جیرھا خالص سرائیکی لفظ اے۔ اتے انھیں دی زبان اجڑی زبان سڈینڈی ہے۔ جیرھی اصل وچ سرائیکی زبان ہے۔ اجڑی تے سرائیکی لغت دا اشتراک اینکوں ثابت کریندے۔

سراییکی	اجڑی	سراییکی	اجڑی	سراییکی	اجڑی	سراییکی	اجڑی
بھیڈ	بھیڈ	موٹھ	موٹھ	دیں	دیں	وہہ	نو
توں	توں						

پنکی	پنکی	ماس	ماس	ستھن	ستھن	لوٹ	لون
جھ	جھ	سواء	سواگہ	راہ	راہ	ما	ما
بکری	بکری	سبزی	سبزی	چادر	چادر	منجھا	منجہ
گاں	گاں	سنوار	سوار	ککڑ	کوکڑی	چٹا	چٹو

کچھ فقرے ملاحظہ ہووٹ

سرائیکی

اجڑی

تیڈا کی ناں؟

تیرو کے ناں؟

توں کیا کم کریندیں؟

تو کے کم کرے؟

توں لاہوں ڈٹھو (ا)

تولاہور ڈٹھو

(ا) ایں مضمون داسواد ماہنامہ "ماہ نو" لاہور، فروری 2004ء کنوں گھدا گئے (بھد شکر یہ)

وادی سلیمان وچ لسانی تبدیلیاں

زبانیں تے سماجی، سیاسی اتے معاشی تبدیلیں دا اثر تسلیم شدہ اے۔ میں اتھاں صرف وادی سلیمان وچ پولٹن والیں زبانیں دے گزشتہ پک سوسال دے اثرات دا صرف سرسری جائزہ گھنساں۔ میں اتھاں وادی سلیمان پک مخصوص علاقے واسطے استعمال کرینداں۔ ایہہ علاقہ دریائے سندھ کنوں پچا دھی اتے کوہ سلیمان کنوں پو آ دھی علاقے تے مشتمل اے۔ پرانے زمانے وچ ایہہ ڈیرہ جات دا علاقہ وی سڈیا ویندا ہا۔ لیکن میڈا مطالعہ اضلاع راجن پور اتے ڈیرہ غازی خان تے مشتمل اے۔ اندازاً ایہہ ترے سو میل لمبا علاقہ اے۔ میں ایں علاقے وچ گزشتہ صدی یعنی ۱۹۰۱ء کنوں ۲۰۰۰ء تائیں خصوصی طور تے سرانگیکی اتے عام طور تے اُردو تے بلوچی تے سماجی تبدیلیں دے اثرات دا جائزہ گھنساں۔

گزشتہ صدی وچ وادی سلیمان وچ کئی سماجی، سیاسی اتے معاشی تبدیلیاں آئیں۔ اتے ایندے واضح اثرات اسٹاڈے سامنے موجودی ہن۔

ایں عرصے دی پہلی وڈی تبدیلی قیام پاکستان دی نقل مکانی اے۔ اتھوں ہندو چلے گئے اتے مہاجر آ گئے۔ ہندوئیں دے وچنٹن نال سرانگیکی وچ ہندوئیں دے اپنے مخصوص مذہبی عقائد نال جیرھا ڈکشن موجود ہا او تبدیلی تھی گئے۔ اتے ہندوئیں تے مسلمانیں دے کٹھے رہن دی وجہ کنوں جیرھے مخصوص خیالات رائج ہن۔ انھیں دی تبدیلی دی وجہ کنوں سرانگیکی زبان دے ڈکشن وچ پک وڈی تبدیلی آئی۔ ایندی

سب کتوں بہترین مثال خواجہ فرید دی شاعری اے۔ جیندے وچ ہندی کافیاں موجود ہن۔ اتے ہندو عقائد نال وابستہ ڈکشن نمایاں رہندے۔

بندر ابن میں کھیلے ہوری شام دوارے میر ولال

ادھر مدھرموں ہنسی باجے چور اسی لکھ ساج آدجے

بھولی کا یہ مایہ موری سٹ کے گیان انوکھے خیال

ہندوئیں دے دینچ نال ایہہ سارا ڈکشن جیرھا سرائیکی زبان دی لغت دا ہک وڈا حصہ رہیا سرائیکی وچوں گم تھی گئے۔ اتے اُج کہیں شکل وچ وی ظاہر کئے نہیں۔ ایندا ڈیو جھا اثر وی خواجہ فرید دی شاعری وچ ملدے۔ ہندو مسلم مشترکہ سوسائٹی وچ انسان دوستی رواداری اتے قوت برداشت ہک ضروری عنصر ہا۔ اتے ایندے واسطے وحدت الوجود نظریہ سب کتوں مقبول نظریاتی ہتھیار ہا۔

سمجھ سچائی ، غیر نہ چائی سبھ صورت ہے عین ظہور
رکھ تصدیق نہ تھی ادارہ کعبہ قبلہ ، دیر دوارہ

مسجد مندر ہکرو نور

اتے وحدت الوجود دیاں اپٹیاں مخصوص اصطلاحات وی ہن

کل تاہنگہ طلب مفقود کرٹ سبھ صورت حق مسجود کرٹ
تھی بادل ترک وجود سک صوم صلوة زکوٰۃ عجب
ٹھپ فقہ اصول عقائد نوں رکھ ملت ابن عربی دی
ہے دلڑی غیروں پاک تیڈی مصباح عجب ، مشکوٰۃ عجب

اتے ایہہ ساری اصطلاحات وی گم تھی بگین۔

چونکہ پاکستان بٹن نال ماحول سارا تبدیل تھی گئے۔ انگریزیں دے دور وچ مسلمانیں کوں اپنا اسلامی تشخص قائم کرن واسطے عربی فارسی نال ہک رشتہ رکھنا ہوندا ہا۔ تے سرائیکی زبان وچ وی مسلمان شعراء عربی فارسی دا ڈکشن زیادہ ورتیندے ہن۔ جیرھا اُج دی نویں شاعری وچ گھدا ویندے۔

کیہاں غم دیاں کیہاں باتاں بڈکھی ہم دل ڈیہاں راتاں

خدا را حال زارم میں کہ بے دستم و بے پائے

پاکستان بٹن اتے مہاجرین دے آوٹ نال چونکہ اُردو قومی زبان دے طور تے پڑھائی و نچن لگی اے۔ تاں سرائیکی تے وی اُردو دے خصوصی اثرات تھیون لکین۔ لیکن ایہہ اثرات سابقہ دور وچ جیرھے براہ راست فارسی اتے عربی دے ہن اول کونوں مختلف ہن۔ کیوں جو ایہہ اثرات اُردو دے واسطے نال ہن۔ ات واسطے عربی فارسی دے اوہے لفظ رانج تھین جیرھے اُردو وچ مستعمل ہن۔

نہ ڈنہہ چاندی وانگیں یارو

نہ سونے وانگیوں شام

نہ گلیاں نہ کوچے رستے

نہ کئی شارع عام

میں ہک اتجھے شہر دا اسی

نہ جتھاں کوئی گھر

نہ دیوار بندر

وادئ سلیمان وچ انگریزی دے آون نال سرائیکی وچ وی انگریزی ڈکشن

داخل تھی گئے۔

اوڈ کھوایں لاشیں دے شہر وچ

وی میٹرنی ہوم بھرے پھین

اوڈ کچھ لیبر روم وچوں چھو کرے دے

پیدائش دی خوشخبری آئی اے

شاید خدا اپنی کائنات کنے مایوس نہیں تھیا

مگر باہروں تاں بارود دی خوشبو اے

کالیں چٹیں چہریں داراچ اے

ہسپتال دے باہروں مدرت ریا اتے عبدالستار ایڈمی منتظر کھڑن

ڈکھیوں انہاں کون کیا ملدا اے

لاش کہ پال

ساجی تبدیلی نال خیالات وچ وی تبدیلی اندی اے۔ اتے نویں خیالات واسطے

زبان دا ڈکشن وی نواں سامٹے اندے یا پراٹا ڈکشن نویں مفہوم پاگھندے۔

جیڑھا فوجی فوج توں نکلے ساڈی بھوئیں سنھلیندے

ساڈی بھوئیں تے رہ تے ساکوں بھوتے ڈیندے

جاہل جعلی سنداں چاتے افسر آ سنڈویندے

جھارا کشتی جھڑے جیکر ملخ اساڈا لکھویندے

ساڈا نگر دیس بیگانے روپن دیں پیٹ پلیندے

سچ تاں ایہہ ہے محنت ساڈی ظالم کھا دی ویندے
 تھی گئے دھرتی جائیں دا اتھ جیوٹ ڈھیر عذابی
 جاگیر اندہ سماج دی ترٹ بھج اتے سرمایہ دراندہ نظام نے وی سرائیکی کوں نواں
 ڈکشن اتے نواں مفہوم ڈتے۔

سڑکیں تے ایس رلیے ہیں غم روزگار وچ
 پیریں کوتل دی ریت دا ذائقہ و سر گئے

اومیڈی دستی اومیڈی سوٹی اتار کلی
 اتار کلی کوں وقت چٹن گئے
 پکیں سلھیں دی تار کنڈ وچ
 وقت ڈاڈھا شہنشاہ ہا
 اوڈاڈھا اپنا ڈھپ کر گئے
 کچی مٹی دے خواب خوشبودے
 باب ہر پک کوں ٹھپ گئے
 سر نہہ دی خوشبو
 کر یہہ دے ڈھیلے
 تیں جال پیلیھوں کوز ہر کر گئے
 اومیڈی
 دستی کوز ہر کر گئے

میں کھابندہ، میں کیا کراں ہا
 میں ہارنجوں دے پونداریہاں
 میں اپٹی وستی کوں رونداریہاں
 اومیڈی دوستی
 اومیڈی سوہنی انارکلی

جتھاں گزشتہ صدی وچ سرائیکی زبان دے ڈکشن وچ ریک خاصی تبدیلی
 آئی اے۔ اٹھاں اٹھوں دی نھیں زبانیں تے وی اثر پئے۔ مثال دے طور تے
 تقسیم ہند دے بعد مہاجر اٹھاں آئے۔ او اپٹیاں زبانوں روہتکی، بانگڑو وغیرہ ای
 نال گھن آئے۔ انھیں مہاجرین وچوں کئی گروہ اٹھجے ہن۔ جیرھے بعض سرائیکی
 صوتیات ادا نہ کر سگدے ہن۔ مثلاً ب، ج، ڈ، گ، ش اتے ز وغیرہ۔ لیکن
 مہاجرین دی نویں نسل ہن نہ صرف ایہہ اوازاں ادا کرئ گئی اے بلکہ انھیں دی زبان
 وچ سرائیکی وی داخل تھی گئی اے ہن او اردو فقرے ایں الیندن۔ مصلے کوں
 ولیٹھ رکھو۔

۱۹۳۷ء دی نقل مقانی دے بعد وادی سلیمان وچ ڈوچھی وڈی تبدیلی
 ۱۹۷۰ء وچ آئی اے۔ جیرھلے توں نہہیراں کنوں نہری نظام دے نتیجے وچ اپر پنجاب
 کنوں بہوں سارے پنجابی گھرانے اٹھاں آن آباد تھئے۔ اتے کئی بلوچ خاندان
 سلیمان پہاڑ کنوں لہے تے تلے آن وسیے۔ انھیں دا نتیجہ ایہہ نکھتے جو نہ صرف ایہہ
 خاندان سرائیکی الاون ٹلگین۔ بلکہ انھیں دی لہندی زبانیں وچ وی سرائیکی دے
 لفظ داخل تھی گئے۔ اتے انھیں دیاں اپٹیاں زبانوں صرف انھیں دے گھریں تیں محدود

تھی تے رہ گئیں۔

سماجی، سیاسی اتے معاشی تبدیلی نال ہک مختصر عرصے وچ (میڈے خیال وچ زبانیں دی تاریخ وچ سو سال دا عرصہ ہک مختصر عرصہ اے) زبانیں دی تبدیلی دامنڈھ لگات دی تبدیلی کنوں تھیندے۔ اتے اوہندے بعد صوتیات دا دارا اندے۔ گرائمر دی تبدیلی دا اثر ہولے ہولے لے تھیندے۔ وادی سلیمان وچ اے سارے اثرات ابتدائی شکل وچ ڈٹھے وئج سگدن۔ یعنی لغات دی تبدیلی ترے زبانیں سرانیکئی، اردو اتے بلوچی وچ تھئی اے۔ ایندا تھوڑا جیہاں اثر چھوٹے گروہ یعنی مہاجرین تے دی تھئی۔ یعنی او جیہیاں او ازاں نہ لاسگدے ہن۔ انھیں او ازاں کوں ہن لاسگدن۔ گرائمر دی تبدیلی دا ہلکا جیہاں اثر مہاجرین دی زبان وچ ڈٹھا وئج سگدا اے۔ اوہن اپنے اردو دے فقرے کوں وی سرانیکئی فقرے دارنگ ڈیندے ویندن۔

سرائیکی ادبی زبان دامتسلہ

برصغیر وچ مسلمانیں دے آون کنوں پہلے سرائیکی دی ادبی زبان دی شکل کیا ہی اے ڈسن مشکل اے کیوں جو ایند اکوئی نمونہ اسان کنیں کسے نی البتہ مسلمانیں دے آون دے بعد کجھ نمونے اسان کوں ملدن جیندے وچ عربی دی آمیزش پاتی ویندی اے ایندے بعد سرائیکی وچ فارسی اتے ترکی دے اثرات لہدن۔ جیر ہلے باقاعدہ سرائیکی دیاں تخلیقاں اسان دے سامنے آون لکھیاں تاں اوندے وچ زبان دے کئی نمونے ہن۔ اوں وقت کنوں ہن تاں سرائیکی ادبی زبان کوں اسان ایں طرح وٹھسکدوں۔

۱۔ سرائیکی زبان جیرھی عربی اتے فارسی دے اثرات نال لپی ودی اے۔ ایندے وچ لطف علی دے سیفل نامے دی زبان آسکدی اے۔ اتے خواجہ فرید دیاں کئی کافیاں وی ایں زبان وچ ہن۔ اے زبان غلام رسول ڈڈا، سرور کر بلائی اتے اقبال سوکڑی تاں ایں او زبان ملدی اے۔

۲۔ خالص مقامی زبان جیندے وچ شاہ حسین دی زبان کوں رکھیا وچ سبکدے۔

۳۔ بک انجھی زبان جیرھی بیک وقت فارسی ہندی دے ورتا دے دی نمائندگی کریندی اے۔ خواجہ فرید دی زبان اوندانموندہ اے او جیر ہلے تصوف دے حوالے نال کالھ کریندے تاں عربی دے لفظیں کوں بے تکلفی نال رلیندے اتے جیر ہلے عشق محبت دی کالھ کریندے تاں مقامی زبان ورتیندوں لیکن اوندے

نال ہندی، سندھی، مارواڑی وغیرہ دی دھونی وی لیندن۔

۴۔ زبان دی ہک بئی شکل زیادہ تر سابقہ ریاست بہاول پور دے کئی لکھاری دیں تحریریں وچ گزشتہ تریہہ، چالیہہ سال کنوں نظر اندی اے۔ اے زبان عام طور تے ظفر لاشاری اتے ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر تے کئی پے نوں لکھن والیں وچ نظر اندی اے۔ اے سرائیکی دھوتی دھلائی اتے ہنگری ہنگری زبان دے روایتی مٹھاس دی نمائندہ اے۔

۵۔ زبان دی ہک نویں شکل کئی سالیں کنوں درتی ویندی پئی اے۔ اے زبانیں کوں بیرونی اثرات کنوں پاک کرن دی تحریک دا حصہ اے۔ انجھیاں تحریکاں ہر دور وچ مختلف زبانیں وچ چلدیاں رہ گئیں۔ سرائیکی وچ ایہہ تحریک اجکل ہک حلقے دی حد تائیں پہوں زور تے ہے۔ ایں زبان وچ نجم حسین سید دے ہندوستانی پنجاب دے وڈے شاعر بٹن دے خواب دے نتیجے وچ چلائے ہوئے اثرات دے تحت اساڈے کجھ لکھاری گھن آئیں۔ نجم حسین سید اے موڑ اپنی کتاب تحت لہور دے بعد ”ساراں“ وچ گھدا ہا، اے عام لوکیں کوں نہ سمجھ آون والی زبان اے البتہ ہالی سرائیکی وچ اے معاملہ اتلا چھیدہ کئے نی لیکن کتھائیں کتھائیں اے زبان وی ابلاغ دا مسئلہ کھڑا کریندی پئی اے۔

ایہہ سارا مسئلہ زبان وچ متروک لفظیں کوں ول گھن آون نال آتے اونھیں کوں اپنی مرضی دے معنی ڈیون دی وجہ کنوں اے۔ رد تشکیل دا ایہ عمل توڑے جو ہمیشہ جمید آئے مگر جیرھے لفظیں کوں اپنی خواہش دے معنی ڈتے ویسن تاں ابلاغ دا مسئلہ ضرور پیدا تھیسے۔ پنجابی وچ نجم حسین سید جتلا وڈا شاعر اے اپنی زبان دی وجہ

کنوں اتلا عوام وچ قبولیت دی سند حاصل نہیں کر سکیا۔ امید اخیال اے ایہہ نہیں آکھیا وچ سبکداجو شاعر صرف اپنے واسطے لکھدے بلکہ عوام دی قبولیت دی ضرورت ہر ویلھے موجود رہندی اے۔

بلاشبہ ہرک زبان دے کئی روپ ہوندن۔ ہکی زبان مختلف طبقیں وچ اپنیاں مختلف شکلاں ظاہر کریندی اے۔ امیریں تے سرمایہ داریں دی زبان واپہوں سارا ڈکشن غریب تے مزدور دی زبان دے ڈکشن کنوں انج ہوندے۔ بہوں پڑھے لکھے تے گئے ان پڑھ دی زبان وچ وی فرق ہوندے اتے عورتیں تے مردیں دی زبانیں وچ وی کئی دفعہ فاصلہ ملدے۔ لیکن چونکہ اے فرق سماجی عمل دے نتیجے وچ پیدا تھیا ہوندے اتے واسطے اوکوں عوام دی سطح تے آونڈ واسطے کہیں طور تے وی اوپری زبان نہیں آکھیا وچ سبکداج۔ اتے عام طور تے ابلاغ وچ زیادہ کی نہیں اندی شاعر چونکہ ہرک خاص ذہنی سطح تے زندہ رہندا پیا ہوندے اتے واسطے اوکوں عوام دی سطح تے آونڈ واسطے بعض اوقات مسئلہ پیش اندے مگر اوکوں بہر حال ایں مرحلے وچوں لنگھنا ہوندے۔ او زبان جیرھی صدیاں کنوں لوکیں دی ثقافت تے عقائد دا حصہ بن گئی اوندی جاہ تے ہرک انتہی زبان کوں جیرھی صدیاں کنوں چھٹ گئی ہووے تے لوکیں دی ثقافت تے عقائد دا حصہ وی نہیں رہی ہووے لوکیں تے لکھاری دے درمیان ابلاغ دے مسئلے کوں پیچیدہ کریندی اے اتے واسطے ایں تحریک نال وابستہ لکھاریں کوں اے مسئلہ درپیش اے۔ اتے بعض انہیں وچوں واپس مڑن دی کوشش کریندے ہن۔

کوئی وی تحریک جیرھی عوام وچ مقبولیت نہیں گھنندی، ہمیشہ واسطے جیہدی

نہیں رہندی۔ خواجہ فرید اتے شاہ حسین دی زندگیں پچھوں انہیں داروہانی منصب
 اتے بھرپور شاعرانہ تخلیقی صلاحیتیں تال انہیں دی او زبان دا حصہ وی ہے جیڑھی لوکیں
 کوں ایج وی سمجھ اندی اے۔ اتھوں اساں اے نتیجہ کڈھ سیکدوں جو لوکیں وچ راج
 زبان، حقیقی زبان ہوندی اے۔ اتے ادبی زبان وی اوں عوامی زبان وچوں کڈھی
 دیندی اے۔ نہ کہ اونکوں کوئی خود ساختہ روپ ڈتاویندے۔

سرائیکی دی بقا داسوال

ایں وقت دنیا بھر وچ اندازاً 6912 زبانیں ویندن (ا) لسانیات دے کجھ ماہرین دا خیال اے جو اگلی صدی دے اخیر تئیں دنیا دیاں نوے فیصدی زبانیں مر ویسن۔

کہیں زبان دے مرڻ دی وجہ ایہہ ہوندی اے جو لوک ہولے ہولے اوکوں الاوڻ چھوڑ ڏیندن۔ اتے الاوڻ چھوڑڻ دیاں وجوہات کجھ ایں ہن۔
۱۔ لوک اپنی زبان دی بجائے اچھی زبان الاوڻ شروع کر ڏیندن جیہدے نال انہیں دے معاشی اتے کئی بے فائدے جزویندن

این دے نال بعض اوقات اے وی ہوندے جو لوک روزگار دے سلسلے وچ کہیں پے علاقے یا ملک وچ چلے ویندن اتے اتھوں دی زبان سکھ تے ورتن شروع کریندن۔
اتے ہولے ہولے اپنی زبان بھل ویندن۔ جیہدے بعد انہیں دیاں نسلاں نویں زبان کوں اپنی ماہولی بنا بھندن۔

۲۔ ڈو جھی گالھ ایہہ ہے جو کہیں ملک دے لوک عام طور تے سرکاری زبان آپڑیں ضرورتیں واسطے لازمی طور تے سکھدن اتے سکولیں، دفتریں اتے اخباریں وچ اوہا زبان ورتیندن ول کہیں کہیں ویلیھے گھر وچ وی اوہا زبان الاوڻ شروع کر ڏیندن۔
تے بعض اوقات گھریں وچ پالیں کوں اوہا زبان سکھیندن

۳۔ ترکیبی گالھ حکومت دیاں بعض پالیسیاں ہن جیندے وچ چھوٹی زبانیں دی حوصلہ افزائی نہیں کیتی ویندی جیندی وجہ کنوں لوک اوکوں الاون چھوڑ ڈیندے۔ (ایں حوالے نال اتھاں ہک چھوٹی جہیں گالھ ایہہ دی ہے جو حکومتی خاندانی منصوبہ بندی دے نال دی چھوٹی زبانیں الاون آلیں دی تعداد گھٹ ویندی اے۔)

۴۔ موجودہ عالمی صورت حال وچ پوری دنیا ہک وتی بندی ویندی اے اتے انگریزی زبان حاوی تھیندی ویندی اے جیندی وجہ کنوں پہوں ساریاں زبانوں مردیاں ویندن کیوں جو لوک اپنے معاشی مفادات ولوں مغربی ملکین کوں منتقل تھیون دے سلسلے وچ انگریزی سکھن شروع کریندے۔

کہیں زبان دے مرٹ دا نقصان ایہہ ہوندے جو اوں زبان دی لوک دانش، ثقافت اتے اون زبان وچ محفوظ صدیں دا انسانی تجربہ تے نہیں تے مبنی اکھاں ختم تھی ویندن اتے نسل انسانی ہک وڈے سرمائے کوں محروم تھی ویندی اے جیڑھا اگلی نسل دی رہنمائی کر سگدا ہا۔ ات واسطے اہج دنیا بھر وچ زبانیں کوں مرٹ کنوں بچاؤن واسطے ہک تحریک چلائی ویندی پئی اے۔ اقوام متحدہ وی جیندی حمایت کریندی اے۔

اگرچہ اقوام متحدہ دے مطابق پاکستان دی کوئی زبان Eendangered Lanuguages دی لسٹ وچ نہیں اندی لیکن ایندے باوجود پاکستان دیاں کئی چھوٹیاں چھوٹیاں زبانوں زبردست دباؤ دا سامنا کریندیاں ہین۔

اساں اگر ایں حوالے نال سرانیکی زبان دے کجھ مسئلین تے نظر سٹوں تاں انہیں وچ پہلا ایہہ اے جو ایندے اتے انگریزی دا خاصا دباؤ اے۔ کیوں جو سرانیکی الاون والے اعلیٰ طبقے وچوں اکثر خاندان اتجھے ہن جیرھے اپنے بالیں کوں منڈھ کنیں

انگریزی دی تعلیم ڈینڈن اتے گھریں وچ وی انگریزی الیندن۔ اس طرح سرانیکی زبان اس طبقے دی زبان نہیں رہندی۔ ایندے علاوہ متوسط طبقے وچوں بہوں سارے تعلیم یاروزگار واسطے امریکہ کینیڈا برطانیہ اتے آسٹریلیا وچنڈن دے شوق وچ نہ صرف انگریزی لکھن پڑھن سکھن بلکہ آتھجے اداریں وچ تعلیم حاصل کریندن جتھاں انگریزی الائی ویندی اے جیندے نتیجے وچ نہ صرف او سرانیکی بھل ویندن بلکہ اینداندق وی اڈیندن اتے ایہہ زبان الاونڈ پسماندگی دی علامت سمجھدن۔

ایندے بعد اردو دا معاملہ اے ایہہ سرکاری اتے میڈیا دی زبان ہونڈ دی وجہ کنوں منڈھ کنیں پالیس کوں سکولیں وچ پڑھائی ویندی اے جیندی وجہ کنوں بعض گھریں وچ ابتدائی طور تے آپی ماہ پولی دی بجائے اردو سکھائی ویندی اے۔ جیڑھ سب کنوں خطرناک رجحان اے کیوں جو پالیس کوں جیڑھی زبان گھر وچ سکھائی ویسی او بالآخر اوندی ماہ پولی بن ویسی۔

سرکاری زبان ہونڈ دی وجہ کنوں اردو ہر جاہ تے لکھی تے الائی ویندی اے۔ سکولیں وچ دفتریں وچ بازاریں وچ جیندے نتیجے وچ ہک بندہ سارا ڈینڈ اردو الیند ارہ ویندے اتے اس عادت دے نتیجے وچ بہوں سارے لوک یا پال گھر وچ وی اردو الاونڈ شروع کر ڈینڈن اتے سرانیکی کنوں لاتعلق تھی ویندن ایندے علاوہ ملکی سطح تے ایہہ زبان روزگار تے میڈیہ طور تے عزت دا سبب سمجھی ویندی اے۔ جڈاں جو سرانیکی کوں ایہہ مقام حاصل کے نہیں۔

سرانیکی زبان کوں ہک بیا دباؤ پنجابی زبان دی طرفوں وی ہے باوجودیکہ مرکزی حکومت سرانیکی کوں انج زبان منیندی اے اتے اوندے ادب واسطے خواجہ فرید ایوارڈ

وی جاری کیلتے۔ ایندے نال ڈیوینیورشی وچ سراینیکی شجے وی قائم ہن۔ لیکن پنجاب حکومت اتے پنجابی دانشور ایں گلھ تے قابو ہن۔ جو سراینیکی پنجابی دالہجے اے۔
 سراینیکی اتے مختلف قومیتی زبانیں اتے ایں قسم دے دباؤ دے علاوہ کئی سماجی دباؤ وی ہن۔ جیندیں وچ روزگار دے سلسلے وچ غریب سراینیکی لوکیں داعر ب ممالک ڈی نقل مکانی اے، ایں سلسلے وچ جیرھے لوک انہیں ملکیں ڈی ویندن۔ ظاہر اے اُتھوں دی زبان سکھدن۔ انہیں وچوں جیرھے لوک یا انہیں دیاں اولاداں اُتھوں مستقل رہائش اختیار کر بھندن۔ سراینیکی انہیں دی زبان نہیں رہندی۔

انہیں ساری گلھیں کوں سامنے رکھوں تاں ظاہر اے سراینیکی دے پورٹن والیں دی تعداد ہولے ہولے گھٹ سگدی اے جیندے ازالہ صرف ہک طور تے تھی سگدے جو سراینیکی کوں باقاعدہ طور تے ہر جاہ تے الایا ونچے، گھریں وچ، سکولیں وچ، دفتریں وچ، مارکیٹ وچ اتے ایندے علاوہ اوکوں باقاعدہ طور لکھیا پڑھیا ونچے۔ ایندے واسطے ایہہ وی ضروری اے جو پرائمری دی سطح تے سراینیکی وسیب وچ سراینیکی کوں ذریعہ تعلیم بنایا ونچے۔

سراینیکی زبان دے مستقبل کوں محفوظ کرن و واسطے حکومت دی طرفوں سنجیدگی نال سراینیکی دی سرپرستی ضروری اے۔ اگر حکومت ایندے نال یا کہیں بنی چھوٹی زبان نال بے اعتنائی ورتسی تاں 21 فروری 1952ء والی صورت حال بن ویسی۔ (۱)

(۱) 21 فروری کوں دنیا بھر وچ ماہولی دا ڈینہ منایا ویندے پاکستان دے بٹرن نال اردو کوں قومی زبان قرار ڈیا گیا تاں بنگلہ دیش (مشرقی پاکستان) دے لوکیں مطالبہ کیا جو اردو نال بنگالی کوں وی سرکاری زبان بنایا ونچے۔ حکومت پاکستان ایہہ گلھ نہی۔ جمیز اوڈھار ہیا آخراں جمیز دے نتیجے وچ 21 فروری

1952ء کوں پولیس نے ڈھا کہ وچ طلبہ آتے عوام دے ریک جلوس تے گولی چلائی جیندے نتیجے وچ 33 افراد شہید تھی گئے۔ بنگلہ دیش اپنی آزادی دے بعد اقوام متحدہ وچ ریک قرار دا پیش کشی جو ایں واقعے دی یاد وچ 21 فروری کوں دنیا وچ ماپولی دا ڈینہ منایا ونجے۔ جیڑھی 7 نومبر 1998ء کو منظور تھی گئی۔ اتے ہن 21 فروری کوں ساری دنیا وچ ماپولی ڈینہ منایا ویندے۔ ایہہ ریک اشجھا خوشی واسو گوار ڈینہ اے جیندے نال پاکستان دی حکومت دی نیک نامی نہیں تھیدی۔

پاکستان دیاں آریائی زبانان

پاکستان دیاں زیادہ تر زبانان مخلوط Mixed Languages ہن۔
 جیرھیاں گکڑا میڈ، منڈا، دراوڑ، آتے آریائیں دیں زبانیں نال رل تے اچوکی شکل
 پاتی اے۔ چونکہ آریا اخیری وڈی نسل ہے جیرھی گروہیں دی شکل وچ صدیں تائیں
 وادی سندھ میں اندی رہی۔ ات واسطے انھیں دیں زبان آتے اوندے مختلف لہجیں
 نے اتھوں دیں پرائیں زبانیں دی ساخت آتے لغات کوں متاثر کیتا۔ ات واسطے
 ہن پاکستانی زبانیں کوں آریائی زبانیں دے ٹبر نال منسلک کیتا ویندے ورنہ ابتدائی
 آریائی زبان اتے موجودہ آریائی زبانیں وچ کافی اختلافات ہن جیرھے لغات
 دے نال فقرے دی بناوٹ وچ وی نظر آندن اتے جیندے وچ اتھوں دیں انھیں
 پرائیں زبانیں دے آثار وی لہجہ آندن۔ پاکستان دیاں آریائی زبانان ہندوستان دی
 آریائی زبانیں کوں مختلف ہن توڑے جو ماہرین لسانیات عام طور تے انھیں ساریاں
 کوں ہند آریائی زبانیں داننا ڈیندن۔ لیکن انھیں وچ پشچہ زبانیں دا انج خاندان
 وی ہیندن۔ جیویں گریس ہن۔

پشچہ زبانیں دا ایہ فرق اے جیرھا پاکستانی آریائی زبانیں کوں ہندوستان
 دی آریائی زبانیں بنگالی، اڑیہ، آسامی وغیرہ کوں انج کریندے۔
 ہندوستان وچ پہلے آریائی قافلے اُچھے علاقے وچ آئے انھیں دی زبان
 جیرھے بروہشٹکی، منڈا آتے دراوڑ زبانیں نال رلا کیتا تاں یک ہی زبان پیدا تھی۔
 جیکوں پشاجی آکھیا ویندے، پشاجی والا گو تے علاقائی بنیادیں تے اپنیاں کئی شکلاں

آریائی زبانیں دا شجرہ

بٹائیں۔ جنھیں وچوں وادی سندھ دیاں ٹوئیاں آتے موجودہ زبانیں جنم گدھا چونکہ وادی سندھ دیاں پاکستان دی موجودہ حدود دے علاوہ ہندوستان دے علاقے راجپوتانہ آتے گجرات تائیں پھیلا ہویا ہا۔ ات واسطے ایس علاقے دیاں زبانوں گجراتی، مارواڑی، راجھستانی وچ وی پشاپہ زبانیں دے اثرات ملدن۔

آریائیں دا ڈوجھا گروہ جیرھلے وادی سندھ وچ آیا۔ او آریائی زبان دا ویدک لہجہ البند اہا۔ اووی وادی سندھ وچ کافی عرصہ رہا اتے وید تصنیف کیجے ایندے نتیجے وچ پہلے آوٹ والے آریا بیرونی دائرے وچ پھیلے گئے جڈاں جو بعد وچ آوٹ والے آریا اندورنی دائرے وچ آ گئے۔ ایس آریائی زبانیں دے ڈو ڈوٹے ٹمبرنٹ گئے جیندے وچوں ہک انڈس اے۔ جیندے وچ او زبانوں اندن جیرھیاں وادی سندھ وچ پلایاں تے جو ان تھیاں ایہہ ہن پاکستان اتے ہندوستان دے کچھ مغربی علاقے وچ بولیاں ویندن۔ جڈاں جو ڈوجھا خاندان انڈک اے۔ جیندیاں زبانوں مشرقی ہندوستان بنگلہ دیش وچ بولیاں ویندن۔ ایہہ نقشہ کجھ ایس اے۔

قدیم آریائی زبان:

ا۔ ہند آریائی (انڈک اتے انڈس یا پشاپہ)

ب۔ ایرانی

ج۔ یورپی

انڈک زبانیں وچ ہندوستان دیاں آریائی زبانوں اندن، جڈوں جو انڈس وچ پاکستانی زبانوں اندن اتے ایندے وچ ہک لہندا گروپ خصوصی طور تے قابل ذکر اے۔ اتے لہندا گروپ ول ڈوٹھیں وچ دتیا وچ سبکدے۔ مغربی اتے مشرقی گروہ

مغربی گروہ ورج سندھی، سرائیکی، پوٹھواری، ہندکو وغیرہ شامل ہیں۔ جڈاں جو مشرقی گروہ ورج گجراتی، راجستھانی، مارواڑی وغیرہ شامل ہیں۔

پرانے ماہرین لسانیات ہند آریائی زبانیں کون انڈک اتے انڈس ورج تقسیم نہیں کریندے جیرھی ہک وڈی لسانی غلطی اے۔ حالانکہ جارج ابراہم گریرین اہدے۔
 ”ان زبانوں کے ماخذ و سرچشمہ سے متعلق ہمیں بہت کم علم ہے سندھی سے بالکل پہلے
 اسکی پیش رو ”اپ بھرنش پراکرت“ ہوا کرتی تھی جس نام درچڈا تھا۔ اور جس کے متعلق
 ہندوستانی گریرین مرکنڈ یہ ہمیں کچھ اطلاع بہم پہنچاتا ہے نیز وہ ایک ایسی وراچڈہ
 پشاپچی کا ذکر کرتا ہے جو بظاہر اس علاقے میں بولی جاتی تھی۔ اور اس بات پر اصرار
 کرتا ہے کہ کیکیہ پشاپچی اس پراکرت کی سب سے بڑی قسم تھی۔ پشاپچی زبان جو اقوام
 درد کے آباؤ اجداد کی زبان تھی۔ پس دردی اثرات کی توجیہ اور اس بات کا ثبوت شمالی
 مغربی (ہند) زبانوں کی بنیاد پشاپچی زبان پر رکھی گئی ہے جو اس علاقے میں کسی وقت
 بولی جاتی تھی۔ اس شہادت سے مکمل ہو جاتا ہے۔“

ڈاکٹر مہر عبدالحق کہتے ہیں:

”جہاں تک تاریخ کا تعلق ہے وہ صرف اتنا بتاتی ہے کہ وادی سندھ کی زبان ایسی
 اپ بھرنش ہے جو پشاپچی یا تو شاخ ہے یا اس سے متاثر ہوئی ہے، کشمیری، سندھی اور
 کوہستانی سب پشاپچی زبانیں ہیں ملتانی اور سندھی (جسے لہندا کہا جاتا ہے) سب
 وادی سندھ کی زبان پر استوار ہوئی۔ (۱)

ڈاکٹر ناموس بھی اس کی تائید کرتے ہیں ہند آریائی زبانوں میں اپنی خصوصیات کے
 لحاظ سے جو زبانیں پشاپچی کے قریب تر ہیں وہ سندھی اور لہندا ہی ہیں۔ زبانیں جو پشاپچی

(۱) ملتانی زبان اور اس کا اردو سے متعلق صفحہ نمبر 90

کے جنوب میں ہندوستان کے میدانوں میں آج مروج ہیں۔ آٹھویں صدی قبل مسیح کے قریب جو آریا قافلے پنجاب کے میدانوں میں داخل ہوئے وہ ایک زبان بولتے تھے جو موجودہ پنجابی، بہند اور سندھی کی ماں تھی ان سب زبانوں نے اپنے لئے چند عناصر اس اساسی زبان سے منتخب کر لئے اور ان کو رواج دیا یعنی ان کو اپنا کر مخصوص کر لیا۔ اس طرح سے یہ زبانیں ایک دوسرے سے الگ ہو گئیں۔ لیکن اصل اساسی زبان وہ آریا لوگ بولتے تھے جو پنجاب کے راستے وادی سندھ جہلم میں سے گزر کر کشمیر میں داخل ہوئے۔ انہوں نے اپنی زبان کی گرائمرائی خصوصیات پشچاد وطن کی زبان کو دے دیں۔ وہاں پر یہ عناصر گھل مل کر دوسرے لسانی عناصر میں یکجان ہو گئے۔ (۱)

ہندی مزید تائید ڈاکٹر میمن عبدالمجید سندھی ایں طور تے کریندن۔

”قدیم زمانے میں وادی سندھ کے تمام علاقوں میں پشچادی پراکرت راج بھی تھی یعنی پشچادی اپ بھرنش سندھ سے لے کر پنجاب تک چھائی ہوئی تھی۔ مگر آہستہ آہستہ اس نے مختلف علاقوں میں مختلف زبانوں کی صورت اختیار کر لی اب تک اور بہندا (کلیکی) زبانیں وجود میں آ گئی ہیں۔ (۲)“

انہیں ساری زبانیں دس دہشتے کوں کھنڈ واسطے ”لسانیات پاکستان“ دا ایہہ اقتباس مفید ہوئی۔ ”سنسکرت صرف نحو کے ماہر ”مارکنڈیہ، نے وادی سندھ میں وراچڈا، پشچادی کا ذکر کیا ہے اور اس کا ایک دوسرا نمونہ کیکیہ پشچادی تھا۔ ہم چند آچاریہ نے چوکا پشچادی کا نام بھی لیا ہے، بقول گریرسن چوکا پشچادی کشمیر اور اس کے نواح میں راج تھی۔ جہاں کافرستان، چترال، کشمیر اور دروستان کی دوسری زبانیں وجود میں آئیں۔ کیکیہ پشچادی، ڈیرہ اسماعیل خان، ڈیرہ غازیخان اور ملتان تک راج تھی۔ جس سے ہند کو (بہندا) نے جنم لیا۔ وراچڈا پشچادی نے ملتان (سرائیکی) کی صورت اختیار کی (۲)

(۱) لسانیات پاکستان 323 بحوالہ تین ہندوستانی زبانیں صفحہ 60

(۲) لسانیات پاکستان صفحہ نمبر 412

اتھال اے ہن وادی سندھ دیں آریائی اتے ہندوستان دے آریائی زبانیں دے کجھ
بنیادی فرق دی کچھ سمجھ سگوں جو ہندوستان دیاں آریائی تے پاکستان دیں آریائی
زبانیں وچ کجھ بنیادی فرق ہن۔

1۔ ہندوستان دیاں اکثر زبانیں دے لفظیں دے درمیان حرف ت نہیں انداگر
سرائیکی تے سندھی وچ استعمال تھیندے، مثال دے طور تے۔

ہندی	سیا، کیا، پیا،
سرائیکی	سیتا، کیتا، پیتا
سندھی	سیتو، پیتو، کینو

ایہہ طریقہ دردی زبانیں دا اے۔ جیرہا سندھی اتے سرائیکی وچ وی رائج اے۔

(2) سرائیکی وچ عام طور تے مرکب لفظیں دے ڈو جھ حصے یا آخری رکن تے
زور پندے مثلاً غلام نبی تے رادھا کشن وچ ب نے ش تے دباؤ پندے۔ اتے ایہہ
اوازوں ڈو دفعہ محسوس تھیندن۔

(3) ہندوستان دے کئی زبانیں وچ ز تے ش نہیں الایا وچ سگدا جڈاں جو
سرائیکی، سندھی تے پشچیم زبانیں وچ الایا ویندے مثال دے طور تے ہندوستانی
الادانچ آ لے لوک زور کوں ”جوز“ اتے شکر کوں ”سکر“ الیندین۔

4 پشچیم زبانیں وچ کشمیری، سندھی اتے سرائیکی نال کافی قریب ہے انہیں زبانیں
وچ مصدر دے آخرو وچ ”ن“ اندے

کشمیری	سرائیکی	سندھی	کشمیری	سرائیکی	سندھی
بولن	بولن	بولن	ورتاون	ورتاون	ورتاون
لبھن	لبھن	لبھن	بگاڑن	وگاڑن	بگاڑن

ایندے علاوہ سرائیکی سندھی اتے کشمیری دی لغات وچ دی کافی اشتراک اے

کشمیری	سرائیکی	سندھی	کشمیری	سرائیکی	سندھی
تریہ	ترے	ٹے۔ ٹے	ست	ست	ست
اٹھ	اٹھ	اٹھ	دھ	ڈھ	ڈھ
تہانڈو	تہاڈا	توہانجھ	بہہ	بہہ	دیہہ
ات	تھہ	تھہ	وال	وال	وار
پوترا	پوترا	پوترو			

کہیں کم کرن والے شخص دے کم نال کشمیری وچ ”وول“ لایا ویندے جڈاں جو

سرائیکی تے سندھی وچ ”والا“ تے ”وارو“ دا وادھا کیتا ویندے۔

کشمیری	سرائیکی	سندھی	کشمیری	سرائیکی	سندھی
لکھن وول	لکھن والا	لکھن وارو	کرن وول	کرن والا	کرن وارو
منکن وول	منکن والا	منکن وارو			

ات واسطے لہندا گروپ دیں زبانیں ہندکو، سرائیکی، سندھی اتے گجراتی وغیرہ کول

ہندا آریائی ہمدی بجائے انڈس یا پیناچہ ہمدی وچ شامل کیتا ویندے۔

بروشسکی یک کلھی بولی

بروشسکی پاکستان دے اُبھے علاقیں ہنزہ، نگراتے یا سین وچ الائی ویندی اے (1) یک اندازے دے مطابق ایں زبان دے الاونٹ والے تقریباً تریہہ ہزار بہن (جریدہ نمبر 30) ایہہ یک isolate بولی سمجھی ویندی اے جیند ا دنیا دے زبانیں دے گروپیں یا ٹیریں نال ظاہری طور تے کوئی سبک نہیں بند نظر دا۔

وادی سندھ دی پرانی تہذیب دا اثر کشمیر تائیں کھنڈیا ہو یا ہا۔ ایں وادی وچ سب کنوں پہلے باقاعدہ زبان بولن والی جیڑھی پہلی نسل دا پتہ چلدے اوگر اینڈ اے۔ (2) نیگرا اینڈ انیری برفانی دور ختم تھیونٹ نال ای اُبھے تے پو آدھی افریقہ کنوں ٹرے۔ (3) ایہ ہولے ہولے وادی سندھ وچ آ گئے۔ ایہہ جیڑھی زبان الینڈے بہن اوکنوں

نیدر لینڈ دے لسانی آثار Linguistic Archeology دے ماہر Edo Nyland صحارن زبان دانان ڈینڈے ایہہ شاید پہلی زبان ہے جیڑھی باقاعدہ طور تے ایں وادی وچ الائی گئی اتے جیندے کجھ آثار اٹھوں دیں زبانیں وچ وی گولے وچ سبکدن۔

1-..... بروشسکی زبان بولنے والے ایک زمانے میں درو خاندان کی زبانوں کے تقریباً تمام علاقے یا پھر اس کے بڑے حصے پر قابض تھے (گریسن، بحوالہ جریدہ نمبر 30 صفحہ 18)

2- اس سے قبل کشمیر کی کیا حالت تھی اس بارے میں صرف قیاس آرائی کی جا سکتی ہے کہ آریاؤں سے قبل یہاں دراوڑ یا نیگرا اینڈ (پرانی افریقی نسل) یا آسٹریک لوگ آباد تھے (کشمیری زبان و ادب کی مختصر تاریخ صفحہ 18)

3- انیری برفانی دور تقریباً ہمارے ہزار سال پہلے ختم تھوینٹ شروع تھیا اتے گرم علاقے ہونٹ پاروں ایہہ پہلے اُبھے افریقہ کنوں ختم تھیا تاہم ایں عرصے وچ ایہہ سعودی عرب ایران اتے پاکستان دے نال نال کجھ نہیں علاقیں وچ وی ختم تھیند ایسا ہا۔

www.scotese.com/lastice.htm

انہیں نیگرا انڈ گروپ (۱) دے بعد آسٹرو ایشیا تک نسل دے لوک وادی سندھ وچ بچے چیرھے یک وقت سارے ”جنوبی ایشیا“ وچ کھنڈ گئے۔ آسٹرو ایشیا تک گروپ دی یک نسل ”منڈا“ ہی۔ جیڑھی منڈا خاندان دیاں زباناں البیندی ہی۔ (۲)

بروشسکی (۳) جینکوں یک isolate پولی آکھیا ویندے۔ isolate زبان تے نہیں بلکہ ایہہ نیگرا اینڈ قبیلے دی صحارن زبان تے آسٹریک گروپ دیں منڈا گروپ دے زباناں دے ملاپ دے نتیجے وچ پیدا تھی اے۔

ات واسطے او باقاعدہ کہیں لسانی گروپ یا خاندان وچ نہیں اندی۔

1- اہ کل انہیں نیگرا اینڈ دیاں باقیات کمران (ملتان زبان اور اس کا اردو سے تعلق) اتے جزائر ایشیا وچ ملدن..... شاید ناگ قبائل دا تعلق دی انہیں مگرا اینڈ نال ہووے

www.southasiamedia.net/profile/india/india_ethnology.cfm

2- ایہہ منڈا قبائل آج کل زیادہ تر بہار، بنگال، اڑیسہ اتے جھاڑکھنڈ وچ آباد ہن۔ جھاڑکھنڈ ریاست دی سرکاری زبان سنھالی اے۔ ڈو جھی وڈی زبان منڈاری اے۔ سرائیکی ویب تے سندھ وچ آباد بھیل تے کھیل (کول) منڈا قبائل دی باقیات ہن۔ جیڑھے ہن سندھی اتے سرائیکی زبان البیندن۔

3- بعض محققین کی رائے کے مطابق آسٹریلیا کے جزیرے میں چند اصل زباناں ایسی ہیں جو اپنی شباہت میں بروشسکی سے ملتی ہیں ممکن ہے یہ شباہت کسی قدیم زبان کے سبب پیدا ہوئی ہو جو اس سارے علاقے میں بولی جاتی تھی (گلگت اور شٹا زبان، از: ڈاکٹر ناموس صفحہ 111)

”اس سارے علاقے میں پشچاچا بولی جاتی ہیں کوئی دو ہزار سال قبل مسیح ایک تورانی (غیر آریائی) زبان رائج تھی جو اب ناپید ہو چکی ہے اس قدیم تورانی زبان کی ایک شاخ ردو بدل کے بعد آج بھی ہنزہ میں رائج ہے جو بروشسکی کہلاتی ہے (گلگت اور شٹا زبان)

بروشسکی وچ نیگرائیڈ اتے آسٹریک زبانیں دے اثرات اِج وی کئی حوالیں نال دریافت کیتے وچ سبکدن۔ مثال دے طور نگرانیڈ صحارن کنون نکھتیاں ہونیاں ڈوبیاں isolate زبانوں Basque اتے Ainu ہن۔ جیڑھیاں بالترتیب فرانس، سپین اتے جاپان وچ الایاں ویندن۔ اتے انہیں ملکیں دیں زبانیں تے بروشسکی وچ کئی مماثلتاں ہن۔

مثال دے طور تے بروشکی اتے فرانسیسی وچ گنوتری دے طریقے دا اندازہ جو جیہاں ہے۔ فرانسیسی وچ 999 کوں آکھیا ویسی۔

Neuf cent quatre vingt dix_neuf

9 hundred + 4x20+10+9

بروشسکی وچ ایہہ طریقہ ایں اے
بٹی تھ کے ۲۰ لٹی التورمہ ہنٹی

9 سو 9+10+20x4 (جریدہ نمبر 30 صفحہ 14)

ایویں بروشسکی اتے جاپانی وچ وی کئی جاہیں تے مماثلت موجود اے۔ جاپانی زبان وچ بروشسکی واگنوں زیراتے زبرنال گنوتری دا مفہوم تبدیل تھی ویندے۔ جیویں جو بروشسکی وچ ہن یک آدمی اتے ہن یک ڈھانڈے واسطے استعمال تھیندے (1)

ایندے علاوہ جدید دور دے اثرات کنوں ہٹ تے عبرانی عربی اتے بروشسکی وچ کئی

1- سرائیکی زبان وچ زیراتے زبردے استعمال نال تذکیر تے تانیث وچ تبدیلی اندی اے مثال دے طور تے چھوہر (لڑکا) چھوہر (لڑکی) ککو (مرغا) ککو (مرغی) وغیرہ۔ شاید ایہہ کہیں پرانی زبان دا اثر اے۔

ایویں بروشسکی وچ ویہ دے حوالے نال گنوتری دا جرحا طریقہ اے اوسرائیکی وچ وی ہے مثلاً یک وہیاں ڈوبوہیاں چارویہاں وغیرہ۔ ایہہ طریقہ منڈاری کنوں آئے۔

لفظیں دیاں بنیاداں کھو جیہاں نظر انداز (جریدہ نمبر 30 صفحہ 15) جتھوں ظاہر
تھیندے جو برو شسکی بنیادی طور تے Afro-Asiatic خاندان وچوں نکھتی ہے۔
اساں ایں پگالھ کوں اگر اگوں تے وودھاؤں تاں ارج دیں جدید زبانیں وچ برو شسکی
دی ایں پیدائش دی تصدیق تھی سبکی اے۔ مثال دے طور تے جیڑھے آریا ایں
علاقے وچ آئے (جتھاں ارج پشچہ زبانوں الا یاں ویندن) تاں انہیں دی زبان دا
ملاپ برو شسکی نال تھیا تاں اتھوں پشچہ زبان جنم بگھدا (1) حیندے وچوں کشمیری
تے بیاں پشچہ پولیاں پیدا تھیاں۔ (۲)

1- شین لوگوں کی قدیم آریائی زبان کا استخراج تورانی لوگوں کی قدیم ہندوستانی زبان سے ہوا۔
اور موجودہ پشچہ زبانیں وجود میں آئیں۔ اس لئے تمام پشچہ زبانوں میں کم و بیش ایسے عناصر موجود ہیں
جو برو شسکی میں پائے جاتے ہیں لغت، گرائمر اور اصوات۔ چونکہ دونوں نے ایک ہی قدیم تورانی زمین
میں پرورش پائی ہے برو شسکی براہ راست اس کی بیٹی ہے اور پشچہ زبانوں میں اس کا استخراج ہے
(کشمیری زبان و ادب کی مختصر تاریخ صفحہ 15)

2- گریرین نے کشمیری زبان کو داروی گروہ کی زبان بتایا ہے پروفیسر لاسٹرنے اس علاقے کا سروے کیا
ہے اور وہ کہتے ہیں کہ داروی کوئی زبان نہیں۔ دارد کے معنی ہیں اجنبی۔ یہ لوگ دراصل ایک قدیم قبیلہ ہیں
جن کی ایک خاص زبان تھی جسے برو شسکی کہتے تھے یہی زبان دراصل کشمیری زبان کی اساس ہے۔ کشمیری
زبان کے ماخذ ہمیں برو شسکی زبان سے ملے ہیں جو قدیم ناگ (نیگرا اینڈ) بولتے تھے (کشمیری زبان و
ادب کی مختصر تاریخ صفحہ 15)

کشمیری اتے سرائیکی وچ کافی مماثلت اے جیڑھی اتھاں بولی وچن ڈالیں پرائیں زبانیں صحارن اتے
منڈا اے استخراج کوں ظاہر کریندی اے۔ کشمیری اتے سرائیکی دی لغات دی کچھ مماثلت درج ذیل ہے

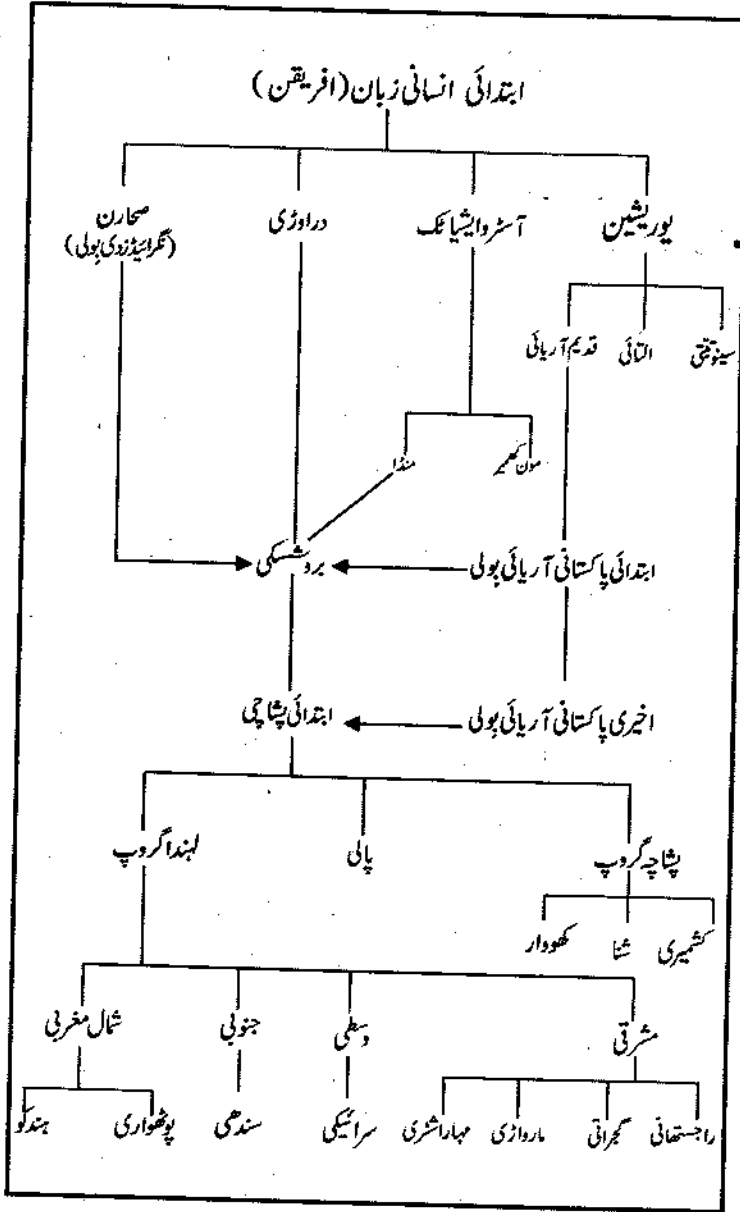
کشمیری سرائیکی کشمیری سرائیکی کشمیری سرائیکی کشمیری سرائیکی
وال وال مکھ مکھ گال گال پگال نس نک

اینویں وادی سندھ دے وچلے حصے سرانیکئی وسیب وچ جیرھلے آریں زبان، نگرانیڈ، منڈالتے دراواڑییں دیں زبانیں نال ملی تاں اُتھاں ہک نویں زبان جنم گھدا اھیکنوں مشرقی ماہرین لسانیات لہندا اہدن۔

لہندا دی قدیم شکل سرانیکئی اتے بروشسکی پولٹن والے لوکیں دے رواجیں اتے زبان وچ کئی قدریں مشترک ہن جیرھیاں انہیں دیں قدیم زبانیں نگرانیڈ تے منڈالتے تعلق دی تائید کریندن۔ مثال دے طور تے ”بے گناہی“ دا ثبوت ڈیونٹ واسطے سرانیکئی وسیب وچ کہیں آدمی کوں بھاء وچوں لنگھیندن۔ اینویں ”بروشو“ لوک ایندے واسطے تے لوہے تے ہتھ رکھویندن۔ ایندے علاوہ سرانیکئی پالیں دی کھیڈ ”لک چھپ“ تے بروشوپالیں دی ”شومی چھی چھتے“ وچ نہ صرف کھیڈ دا اشتراک اے بلکہ لفظیں وچ وی صوتی سانجھ ہے۔ اینویں اگر ڈوہیں زبانیں دی لغات دا مشترک مطالعہ کیتا ونجے تاں کئی لفظیں دیاں بنیاداں کوہجیاں ہن۔ جیویں سرانیکئی دے اٹھ کوں بروشسکی وچ آتے سرانیکئی دے چڑوک کوں اچا چڑ آکھیا دیندے۔ ات واسطے اساں آکھ سکدوں جو بروشسکی دی ”اصل“ تلاش کرن واسطے اساں کوں اتھوں دے قدیم نگرانیڈ دی زبان صحارن تے منڈا قبائل دیں زبانیں دا مطالعہ کرنا ہوسی کیوں جو بروشسکی انہیں زبانیں کنوں مٹی اے اتے ہک محصور زبان ہوون دی وجہ کنوں آپنی کجھ پرانی صورت برقرار رکھ سکی اے۔ (۱)

(۱) اساں پاکستان یا قدیم وادی سندھ دیں زبانیں کوں توڑے جو آریں اتے دراواڑی (براہوی) زبانیں وچ وڈے بندوں لیکن ایہہ حقیقتا چاروڈے لسانی گروہیں دے آپت دے اشتراک نال وجود وچ آکن لمبیویں جو اگلے صفحے دے شجرے کوں ظاہر اے۔ جیرھ عام ماہرین لسانیات دے بنائے ہوئے لسانی خاندانیں نال اختلاف کریندے۔ کیوں جو میڈا خیال اے جو ایہہ پرانے لسانی خاندان ڈوہیں خاندانیں نال رل تے اپنی نویں شکل بنا گدھی اے۔ ات واسطے اساں انہیں پرانے خاندانیں تے نظر

عانی تے نوں خاندانیں دا نوں سلسلہ بناونا چاہیدا اے۔

پالی.....موئی ہوئی بولی

پالی پرانے ہندوستان دی پرک مشہور بولی ہی، جیندے وچ بدھ مت دا مذہبی آتے فلسفیانہ لٹریچر لکھیا گیا۔ ایہہ زبان اشوک دے دور وچ Lingua Franca دی حیثیت رکھدی ہی لیکن آج پرک موئی ہوئی بولی اے جیکوں جیندے اکرنج دی کافی کوشش کیتی ویندی پئی ہے۔

پالی دا مطلب Text یا Line ہے جیں کنوں مراد کتاب دی اصلی عبارت بگھدی ویندی ہے، گوتم بدھ دیاں تعلیمات ابتدا وچ زبانی طور تے یاد رکھیاں گیاں۔ لیکن بعد وچ کتھی دے پتریں تے سری لٹکا دے رسم الخط سنہالا وچ لکھیاں گیاں کیوں جو پالی دا اپنا کوئی رسم الخط نہ ہا۔ انہیں دستاویزات Pali canon وچ اُبھے علاقے دے بدھیں دی تعلیمات دا اندراج ہے۔ انیکوں Theravada (وڈیں دارست) وی آکھیا ویندے اتے Pali canon دا ڈھانناں Tipi Taka دی ہے۔ پالی کڈا ہیں وی عوام دی مار پولی نہیں رہی۔ ایہہ مذہبی حوالیں دے علاوہ کجھ لوکیں دے نزدیک شاید تجارتی زبان وی رہی ہووے۔ پالی زبان دی اصلیت بارے آج تائیں ماہرین لسانیات دے درمیان اختلاف اے عام طور تے پالی کوں ویدک یا سنسکرت توں براہ راست سمجھتی ہوئی زبان نہیں سمجھیا گیا توڑے جو انہیں وچ کئی مشابہتاں ہن۔ اگرچہ اختلافات وی ملدن۔

پالی دے بارے وچ پرک خیال اے ہے جو ایہہ بگدھ دے علاقے دی پرک زبان ہے۔ ایہہ وی سمجھیا ویندے جو گوتم بدھ ماگدھی دی کوئی ابتدائی شکل الیندے

ہن۔ کیوں جو پرانی ماگدھی اتے پالی وچ کئی لکھیں زلدین لیکن کجھ ماہرین لسانیات ایندے نال اختلاف کریدن کیوں جو اشوک دے مشرقی علاقے دے کتبے ماگدھی وچ لکھیے گئین۔ جڈاں جو پالی وچ مغربی علاقے دے کتبے ملدن۔ گوتم بدھ اپنیار تعلیمات صرف سنسکرت وچ لکھیاں وچنڈ پسنند نہ کریندے ہن۔ ات واسطے کجھ ماہرین لسانیات دا خیال اے جو پالی مذہبی حوالے نال لنگوانفرینکا دے طور تے بنائی گئی زبان اے اتے اینکوں ٹیکسلا وچ تیار کیتا گئے کیوں جو ٹیکسلا اشوک دے ڈاڈے چندر گپت موریہ دے دور وچ ہک وڈی یونیورسٹی دے طور تے مشہور ہا۔ اتے اشوک اپنے پیو بندوسار دے زمانے وچ اتھوں دا گورنری رہ گیا ہا۔ اوندے اپنے دور وچ ٹیکسلا یونیورسٹی بدھ تعلیمات دا تاریخی مرکز بن گیا۔ اوں دور وچ ٹیکسلا دے علاقے وچ پشاجی گردونواح دی زبان ہئی۔ جڈاں جو سنسکرت ہندو علماء دی زبان رہی۔

اشوک دے دور وچ بدھ تعلیمات جیرہیں زبانیں وچ لکھیاں گئیں انھیں وچ ہک پشاجی بولی وی ہئی۔

ڈاکٹر شوکت سبزواری جیرھے اپنی کتاب ”اردو زبان کا ارتقا“ وچ پالی کوں اردو دی ماپولی سمجھدن۔ اوند ا شجرہ ایس درج کریندن۔

قدیم ہند آریائی..... سنسکرت..... پالی..... شورشینی..... اپ بھراش
راجستھانی..... پنجابی..... مغربی ہندی..... سندھی..... گجراتی

او اتھاں سرائیکی دا ذکر نہیں کریندے حالانکہ سندھی اتے سرائیکی دا آپت وچ بھینویں داسنگ اے۔ ایندے علاوہ اتھوں اے وی ثابت تھیندے جو پالی دا سندھی تے گجراتی نال ہک قریبی رشتہ اے۔ اتے ایہا گالھ ڈاکٹر Naval viyogi دی

تازہ چھپی ہوئی کتاب "Naga: The ancient rulers of India" وچ دی ملدی اے کیوں جو او پالی کون پشاجی وچوں لکھی ہوئی زبان سمجھدے ات واسطے پالی دارشتہ کہیں طور ویدک اتے سنسکرت دے علاوہ ماگدھی نال ثابت نہیں تھیدا۔ پالی کڈاہیں کہیں علاقے دے لوکیں دی ماء پولی نہیں رہی اے ات واسطے ایہہ گالھ قرین قیاس اے جو پالی پک Pidgin زبان اے۔ جیڑی بدھ مت دیاں مقدس دستاویزات رقم کرن واسطے بدھ مت دے سرگرم علماء نے اشوک دے دور وچ اینکوں ٹیکسلا یونیورسٹی وچ تیار کیتی ہئی۔

چونکہ ٹیکسلا دے نیڑے تیزے عوامی زبان پشاجی ہئی۔ ات واسطے پالی واسطے اونکوں بنیاد بنایا گیا۔

اساں چونکہ پچھوں ایں گالھ تے بحث کر آویں "سرائیکی اتے سندھی پشاجی خاندان نال تعلق رکھدن۔ ات واسطے سرائیکی تے پالی وچ لغت دا اشتراک ایں گالھ داودھیر کا ثبوت اے۔ جو پالی پشاجی زبان توں بنائی گئی اے۔

پالی	سرائیکی	پالی	سرائیکی	پالی	سرائیکی	پالی	کشمیری
سنگ	سنگ	ست	ست	موکھری	موہری	ست	ست
ڈٹھا	ڈٹھا	وی	وی	بدھ	بدھ	وی	وی
بھت	بھت	نکھا	نکھا	بریم	بریم	نکھا	نکھا
سٹھ	سٹھ	پتر	پتر	بھرا	بھانو	پتر	پتر
چم	چم						

ایندے علاوہ پالی وچ کئی آتھھیاں اضافی آوازاں ہن۔ جیڑیاں Implosive ہن۔ جیویں جو سرائیکی اتے سندھی وچ وی ہن۔ پالی دیں آوازاں دیاں کجھ علاماتی

شکلاں ایں یکن۔

a a i t u u a o m k h g h n c ch j h n t th d dh n t

th d dh n p ph l h y r ii sh

انھیں وچوں پہوں ساریاں اوازاں سرایکی سندھی اتے پشایج زبائیں نال رلدن
اگرچہ ایں موضوع تے حال تائیں کافی تحقیق دی لوڑ اے۔ تاہم ایں سچائی کوں سمجھا
وچ سکدے جو گوتم بدھ نے برہمنیں اتے سنسکرت دی اجارہ داری تے تقدس تے
چیرھی سٹ ماری ہی اوندے نتیجے وچ ذات پات دے خاتمے نال سنسکرت دی بجائے
رہک اٹیجھی نویں زبان بٹائی گئی۔ جیندے وچ بدھ دی تعلیمات کوں لکھیا گیا۔ اتے
ایہہ سب کجھ اول بدھ تحریک دا لازمی تے منطقی نتیجہ وی ہئی۔

- > Turkic speaking
- > Turanian peoples since very ancient times.
- > Dravidian, which is an
- > ancient Turanian language, has been in India from
- > very early times and
- > has influenced the languages of India.
- >
- > The very fact that the Indian continent is called
- > "HINDUSTAN" is an
- > indication that some time in the past this geography
- > was dwelled by
- > Turkish peoples also. The suffix ISTAN is an ancient
- > Turkish word
- > which defines the sky-God (UST-HAN) meaning "topmost
- > Lord" and Sun-God
- > (ISITAN, ISHITAN) describing the ancient Turanian
- > sky-God. Hence the
- > name "HINDISTAN" (HINDUSTAN) is very much

Turkish.

- > Similarly, the
- > names Pakistan, Afghanistan and many other "ISTAN"
- > suffixed country
- > names in that geographical area, like the Turkish
- > Turkistan,
- > Turkmenistan, Uzbekistan, Kirgizistan, Kazakistan
- > and Tacikistan (many
- > Taciks consider themselves Turkish despite the fact
- > that they speak
- > "Persian" now), indicate the presence, in the past
- > and at present, of
- > Turkish peoples in those lands.

- > does not deny their existence. My discovery simply
- > brings to daylight
- > the fact that they are artificial languages and that
- > they were
- > manufactured from Turkish. This implies that Turkish
- > was much older
- > than they are and that Turkish was a highly ordered
- > and developed
- > language for thousands of years before others were
- > in existence.
- >
- > URDU is a language that was probably started in
- > India by the Turkiic
- > Delhi sultanates since the 12th-13th century. then
- > was further
- > developed and used by the later Turkish Mughal
- > empire which was again
- > centered around the city of Delhi. This provided
- > additional period of
- > development and use, altogether a time span of about
- > five hundred
- > years, under the ruling of Turkish peoples. Its name
- > being URDU which
- > is from Turkish "ORDU" meaning "army", is an
- > indication of this fact.
- > In other words it was initially the language of
- > Turkish armies (ORDUS)
- > coming into the Indian continent. Babur shah, the
- > founder of the
- > Mughal Empire, always emphasized his Turkish
- > linguistic heritage and
- > so did his descendants. However presently Urdu uses
- > a considerable
- > amount of Persian and Arabic words in addition to
- > Hindi and Turkish.
- > Evidently this mixture has changed the original
- > character of the URDU
- > language.
- >
- > The continent of India has been shared with the

- > the Pakistani languages. a scholar should also have
- > a working
- > knowledge of Turkish - without which the
- > classification would be
- > deficient. Turkish has very much been the ancient
- > model language for
- > others, hence it cannot be ignored.
- >
- > I would consider Pakistani languages, at least the
- > URDU language. like
- > the ottoman Turkish, which was neither
- > Indo-European, nor Indo-Aryan
- > nor Semitic. although it used a fair number of
- > "Arabic" and "Persian"
- > words in its structure. In the same light the
- > Pakistani languages
- > should not be labelled as Indo-European or Semitic
- > either. Ottoman
- > Turkish, like Urdu. was used as a common language
- > amongst many groups
- > who regarded themselves different.
- >
- > Through my analysis of many words belonging to

some

- > of these
- > Indo-European and Semitic languages, I have found
- > them to be
- > artificially engineered from Turkish words and
- > phrases. and this
- > reality has been well disguised. Most likely this
- > artificial word
- > generation for these languages is still going on
- > since there is
- > nothing to stop them from doing so. Linguists so far
- > have not studied
- > these languages in such a light or they don't want
- > to. Evidently those
- > who knew this reality preferred not to speak up. I
- > readily admit that
- > my discovery of the true nature of Indo-European and
- > Semitic languages

are very clearly Archaic Tamil of a kind which is CLOSER in some ways to SumeroTamil than even C.Tamil. The sameness in lexicon, their derivability from SumeroTamil, identity in grammatical features like agreement in pronominal suffixes with subject pronouns in number and person so forth clearly indicate to me that Siraiki is a kind of Tamil and hence certainly Dravidian. Now if Punjabi Sindhi Urdu and so forth show remarkable similarity in lexicon and grammar with Siraiki, it should also follow that they are Dravidian too.

This is an exercise in uri Linguistics the basics of which have already been outlined.

> original message.

>> From: Polat Kaya

> To: historical_linguistics_2@yahogroups.com ;

> bcn_2004@yahogroups.com ;

> Polat_Kaya@yahogroups.com

> Sent: Sunday, December 05, 2004 7:05 AM

> Subject: Re: [hrl_2] some questions from Mr Polat

Kaya.

> Dear Aslam Rasoolpuri,

>

>

> Hi. with regard to your inquiry where you asked:

> "According to your

> theory where you place the Pakistani languages. In

> indo-Aryans family

> group or Semitic group."

>

> First of all. I am not a speaker of any of the

> Pakistani languages

> and secondly, I have not researched them as you say

> you are doing.

> Therefore in classifying the Pakistani languages,

> you may be in a

> better position than I am. However, I will say that

> in classifying

and hence 'a-saan' may actually mean 'many-person'. Now andoon can be analyzed into 'andu- oon' and where OON is a variant of Ta. oom (we as in vantom: we came). This may itself be related to su. mu : you, I . he etc. u-mu> u-um> oom
Now next we have:

Toon andeeN---you come ---Toon---You(single)

Here 'toon' is clearly Su saan > taan and Ta taan and which means 'he', 'you' as in TaaGkal (you(hon)). In Siraiki it is used in the sense 'you(sing)'

Now VP "aNdeeN" can be analyzed into 'aNdu -eeN where 'eN,eeN" may be a variant of Su. person infix "ni" and which is retained in Tamil as 'N-i' meaning you(sing)

Now next we ave:

4.

TusaaN ando---you come ---/Tusaan---you(plural)

Here 'tu-saan" may be a variant of ti-u-saan itself perhaps to be derived from "si-u-saan" where we 'ji-u' is also a variant . See: Sirbiyam:

123. an-gim mah-a-za he-zu-am

That you are lofty, as Heaven-- be it known! A;y '4o Aj<a f;
Y -o!

124 ki-gim dagal-la-za he-zu-am

That you are broad as the earth -- be it known! ,fU'4o %OA
f!« Y -'o!

125. ki-bala-gul-gul-lu-za he-zu-am

That you devastate the rebellious land- be it know !

Here za= Ja < ji-a and perhaps ji-u'>si-u > ti-u> to but in

Siraiki also clued to this base the noun for person "saan"

Here aNdo' may aNdu-u where is the Ta. cuddu u, uu: ' that in front , yonder 'and so forth but here meaning You(P!)

concluding remarks:

I think the BASE sentences of the above Siraiki sentences

link this with su. ad as below:

Sirbiyam

56.

gi-u-na ad na-an-di-ni-ib-gi-gi (At night they no longer have intercourse)

Ta. Mai-uu-na adu nAan idiniav mii-mii ("

Here 'ad' related to Ta. adu (to pile up as in adu-k-ku) is to physically come into very intimate contact. what is rendered as "sexual intercourse" literally means : to come into intimate terms (ad di-ni-ib) repeatedly (gi-gi= mii-mii) and which is a good description of the actual act of copulation.

Pian : bi-en : give -I

Here the 'an' is a variant of Su. -en and Ta. 'een', the pronominal suffixes of vB and which have to agree in number, gender and person . Here the Siraiki 'an' has to be singular and first person pronominal suffix (neutral to gender?) with pi (< bi) having the sense of 'give', something like an aux. verb.

so let me reconstruct the BASE of the above siraiki sentence: Me-en adu bien (I close in, I approach)

Now let us look at some C.Tamil sentences similar to the above:
Naan aNduveen (vi-en> veen)

Naan aNukuveen

Now this " naan' is very similar to Malayalam 'njaan' and may a derivative Su. ga =ngaa. However in Tamil 'meen, maan' are not used as pronouns but only as nouns : maan : person, moon: son etc.

so it looks to me that siraiki retains more of the SumeroTamil features than even C.Tamil

Now let us look at:

2:

AsaaN andooN we come---AsaaN--we/

Here 'a-saan' may be 'aa-saan" where the 'aa' may be su.a, as and Ta. aar,aal ; to spread out . The saan is of course su. sag, sa-an'

Reply I Forward Message #13826 of 23984 < Prev I Next >
 Archaic Tamil the Base of Pakistani Languages-3: Siraiiki Dear
 Aslam

Let me now come to the following sentences that you were kind
 enough to provide and which again seem to be quite intimately
 related to SumeroTamil.

The sentences are:

1.

MeiN anda piaN---- I come----MeiN--I/ anda---come/

2.

AsaaN andooN we come---AsaaN--we/

3.

Toon andeeN----you come ---Toon---YOU(single)

4.

TusaaN ando---you come ---/TusaaN---you(plural)

These four are grammatically related to each other differing only
 in the pronouns and because of which there are also changes in the
 vP to accommodate this as is also the case in SumeroTamil.

C.Tamil and so forth. The pronominal infixes must agree with
 gender person and number of the subject pronouns as already
 noted in Toy.

Now let us take the first sentence:

MeiN anda piaN---- I come----MeiN--I/ anda---come/

Here meiN is Su. me-en and Ta maan where in SumeroTamil it
 means "I; but in C.Tamil simply a person , as in Atikai maan,
 Ceera maan etc.

In Su. 'me-en, men ' is of wide occurrence and the following are
 only some:

sulgi Hymn B

11. lugal-e lu al-a-ri-a nin-e-tu-ud-me-en

I, the king of royal descent, whom a princess bore Ta. uLukaLee

uLukaL aariya n_innee todde maan

-u,ušc -u.u -ACA Z4y\$E :%18% Aiy

12 Sul-gi-me-en dumu-gi sa-zi-ta nam-dug-tar-ra-me-en

I, sulgi, the legitimate prince, was allotted a good destiny, right
 from the faithful heart

Ta. Sulgi maan tamui saaycitta nAam tuGa taara maan Yu,4 Aiy

%6J °io6% Z1«3 oi, %iAAiY

Anda : Ta. aNdu , Su adu

Now Ta. aNdu means 'to close in become near " and so forth. For
 'avanai n_aan andi.neen "(I closed on or approached him). We can

تامل، ترکی اتے سرائیکی

سرائیکی اتے پاکستانی زبانیں بارے اتزنیٹ تے بہوں سارے ماہرین لسانیات تامل کالھ مہاڑ چلدی راہندی اے۔ انھیں ماہرین لسانیات وچ ترکی زبان تے کم کرن والے Polat-kaya کافی مشہور ہن۔ انھیں دا خیال اے۔ جو پاکستانی زبانوں قدیم ترکی وچوں نکھن۔ جہاں چوڈا کنر Loganathan (ملائشیا) تامل زبان تے کم کرنیدن۔ او نہ صرف پاکستانی زبانیں کوں بلکہ ہندوستان دی آریائی زبانیں سنسکرت سمیت قدیم تامل دی شکل سمجھن۔ انھیں سرائیکی زبان دے کجھ میڈے بھیجے ہوئے تقریریں دا تجزیہ کیے۔ اتے اپنے طور تے ثابت کیے جو سرائیکی قدیم تامل وچوں نکھتی اے۔ تامل زبان بارے اس نظریے دا بانی clyde winters اے جیکوں مسٹر لوگا (loga) اگوتے دھند اپے۔

ایہ سارے دوست اس بحث وچ شامل رہن۔ لیکن اتھاں اس ساری بحث دا تھوڑا جیہاں حصہ بغیر کہیں تہرے دے ڈتا ویندا پے تاکہ قاری اے کجھ سکے جو آج دے ماہرین لسانیات سرائیکی تے پاکستانی زبانیں بارے کیا سوچیندے ہن۔

فرہنگ

1- آئینوزبان AINU Language

آئینوزبان جاپان اتے روس وچ رہن والے آئینو قبیلے دی زبان اے۔ ایہہ ہک Isolate lanuguage ہے۔ جوزف گرین برگ دا خیال اے جو ایہہ Euruaratic Languages گروپ نال تعلق رکھدی ہے جڈاں جو Alexander Vevin دا خیال ہے جو ایندرا تعلق Austroasiatic زبانیں دے خاندان نال اے۔

2- آسٹرو ایشیاٹک زبانیں:

ایہہ ہک وڈے لسانی خاندان نال تعلق رکھن اتے جنوبی ایشیا وچ الائیاں ویندن۔ انہیں کوں عام طور تے ڈوہصیں وچ وٹڈیا وچ سبکدے ہک Mon-khmer زبانیں اتے ڈوہصیاں منڈا زبانیں Mon Khmer زبانیں وچ Mang-Kharic، Babmaric، Pearic، Khmer اتے کئی بیاں شامل ہن۔ جڈاں جو منڈا قبائل دی زبانیں وچ کورکو، سنھالی، مہالی، توری، اتے منڈاری شامل ہن۔ منڈا قبائل دیاں ایہہ زبانیں چھوٹا ناگ پور، جھاڑکھنڈ، بنگال اتے اڑیسہ وچ الائیاں ویندن، جڈاں جو مومن کھمیر زبانیں ہندوستان کتوں علاوہ کمبوڈیا، ویت نام، تھائی لینڈ، لاؤس اتے چین وچ الائیاں ویندن۔

3- آریائی زبانیں:

آریائی زبانیں بارے خیال اے جو او آریا قبائل دی قدیم ترین پولی

P.I.E. کنوں نکتھیں۔ آریا قبائل تقریباً 2000ء کنوں 1200ء دے درمیان وادی سندھ وچ داخل تھئے۔ اوروس دے لے تے پچا دھی علاقے دے رہائشی ہن۔ اوں وقت انہیں دی زبان مختلف پولیس دی شکل وچ ہی۔ انہیں وچوں صرف یک ابتدائی بولی ویدیں دی زبان ہوون ڈی وجہ کنوں محفوظ رہی۔ باقی پولیاں وادی سندھ دیں پراٹیں پولیس نال رل تے نویاں شکلاں بنا بگھدیاں اتے انہیں وچوں یک مخصوص شکل پشاپہ زبانیں دی وی ہے۔ جیڑھیاں پاکستان (پرائی وادی سندھ) دے کافی اُبھے علاقے وچ الایاں ویندن۔ آریائی دی او قدیم بولی یورپ، ہندوستان اتے ایران دی موجودہ پولیس دی ما کھی ویندی اے۔

4- اندرونی اتے بیرونی دائرے دیاں زباناں

معروف ماہر لسانیات جارج ابراہم گریرسن (1851-1941) دے نظریے دے مطابق آریا کنیں دے ڈو گروہ ہندوستان وچ آئے پہلا گروہ وادی جتنا گنگا وچ آئی اباوتھیا۔ جڈاں جو ڈو جھے گروپ نے آتے اوں کوں بے دخل کر ڈتا۔ ایں طرح پہلا گروہ پچا دھی پاسے نکل گیا۔ اتے آریا اندرونی تے بیرونی دائرے وچ وٹن ج گئے۔ ایں طرح انہیں دیاں زباناں وی اندرونی تے بیرونی دائرے وچ تقسیم تھی گیاں۔

گریرسن دے مطابق اندرونی دائرے دیں زبانیں وچ مغربی ہندی۔ پنجابی، گجراتی، راجھستانی اتے کئی پیاں زباناں اندن۔ جڈاں جو بیرونی دائرے وچ لہندا (پرائی سراییکی) سندھی، مراٹھی وغیرہ شامل ہن۔ (ملتان زبان اور اس کا اردو سے تعلق صفحہ 20)

5- ایڈونائی لینڈ (Edo Nyland) (1927 تا.....)

ایہہ نیدر لینڈ وچ پیدا تھیا اتے لسانی آثار دے کم کریندا رہیا۔ ایندا نظریہ ہے جو دنیا دیاں اکثر زبانوں پرانی معدوم زبان صحارن کنوں نکلتھیں۔ چیندے سب کنوں زیادہ اثرات Basque زبان وچ ملدن۔ اوں AINU زبان تے کم کیجے۔ اوند اخیال اے جو ایہہ اٹھ ہزار سال پرانی زبان اے۔ اوندے ایہہ خیالات اوندی این site تے پڑھے وچ لکھدن۔ اوں نے اپنی تھیوری وچ (VCV) دے اصول کوں سامنے رکھے۔

<http://www.islandnet/~edonon>

6- باسق زبان Basque Language

این زبان دا اصل ناں Euskara اے۔ ایہہ زبان پیمین دے اُچھے اتے فرانس دے لے تے پچادھی علاقے وچ الائی ویندی اے ایہہ ہرک isolate زبان اے۔ تاہم کجھیا ویندے جو جاپان دی isolate زبان AINU ناں این زبان دا کہیں قسم دا جینیاتی سبک اے۔

7- پشچہ/درد زبانوں

پشچہ زبانوں پاکستان دے انتہائی اُچھے علاقے وچ الایاں ویندن انہیں کوں درد (درد) Dardic زبانیں داناں وی ڈتا ویندے انہیں کو آریائی زبانوں دے گروپ وچ اچ خانداں دی حیثیت ناں گنویا ویندے۔ پشچہ زبانیں وچ کشمیری،

شبا، کھوار، کوہستانی وغیرہ قابل ذکر ہیں۔ پشچہ زبانوں وادی سندھ دی بک پہوں پرانی زبان بروشسکی تے آریائی زبانیں دے بک مخصوص لہجے دے اثرات وچ پیدا تھیاں۔ انہیں زبانیں دیاں بیجاں مقامی پولیاں وی ہن۔ جنہیں وچ بھگلی۔ وی الا۔ کلاشا۔ گواپتی۔ پشتنی وغیرہ شامل ہن۔ پشچہ زبانوں پاکستان دیں بھیں زبانیں دے ارتقاء وچ پہوں حصہ گدھے۔

8- دراوڑی زبانوں:

دراوڑی دے بارے جدید ترین نظریہ ایہہ اے جو ادبگیرہ روم دے علاقے نال تعلق رکھدے ہن۔ او بک مدتائیں عراق وچ رہے۔ اوندے بعد بلوچستان دے راہ نال سندھ وادی وچ آ گئے۔ اتے اس علاقے وچ آباد پرانی سیاہ قام نسلیں نال رل مل گئے۔ (ہندوستانی لسانیات صفحہ 99) انہیں پرانے باشندیں جیندے وچ نگرانیڈ اتے آسٹریک نسلاں شامل ہن نال رل تے ہڑپہ تہذیب دی بنیاد رکھی۔ آریائیں دے آوٹن دے بعد بک مدتائیں انہیں نال بھیری ڈٹی۔ ول لے ہندوستان چلے گئے۔ دراوڑی زبانیں وچوں بک زبان براہوئی اچ تائیں پاکستان وچ الائی ویندی اے۔ خیال اے جو سندھ وادی تے خصوصاً سرائیکی وسیب وچ تامل زبان دی ابتدائی شکل الائی ویندی ہوسی۔ تامل تقریباً 200 ق۔ م کنوں لکھی پڑھی ویندی اے۔ دراوڑی زبان اچ کل لے ہندوستان وچ الایاں ویندن جنہیں وچ تامل، تیلگو، اتے ملیالم کافی مشہور ہن۔

Merrit Ruhlen-9

امریکہ دا معروف ماہر لسانیات جیڈھا Stanford University وچ

پڑھیندے اتے Josaf green Berg دا شاگرداے۔ ایہہ وی اپنے استاد واگنوں

Single earlier language دا حامی اے۔ ایندیاں مشہور کتاباں وچوں

The origin of language:

tracing the evolution of the mother tongue. کافی مشہور اے۔

10۔ ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل : (Dr. C.Shackle 1942ء تا.....)

ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل دا تعلق برطانیہ نال اے اولندن یونیورسٹی وچ پڑھیندن، انھیں کئی

دفعہ سرائیکی وسیب دا دورہ کیئے اتے باقاعدہ طور تے سرائیکی زبان سکھینے آتے

سرائیکی بارے ہک کتاب وی لکھی اے ایندے علاوہ انھیں سرائیکی شاعری وچ

تصوف تے مرثیہ بارے تحقیقی کم کیئے۔ پنجابی بارے وی انھیں دا کافی کم اے۔

11۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق (1915ء تا 1994ء)

ڈاکٹر مہر عبدالحق لیہ وچ جنے اتے 1930ء وچ لیہ وچوں وی میٹرک دا امتحان پاس

کیئا، لہور وچوں بی اے دی ڈگری گدھی، پرائیویٹ طور تے ایم اے دا امتحان پاس

کیئا، بعد وچ انھیں پی ایچ ڈی دا مقالہ ”ملتانئی زبان کا اردو سے تعلق“ تحریر کیئا۔

انھیں دیں کتابیں وچ ”سرائیکی اور اس کی ہمسایہ علاقائی زبانیں“ ”مزید لسانی

تحقیقاں“ ”سرائیکی زبان دے قاعدے قانون“ ”مئے گلغام“ ”پیام فرید“ ”لغات

فریدی“ ”جاوید نامہ (سرائیکی منظوم ترجمہ)“ ”نور جمال“ ”سرائیکی لوک گیت“ ”قصیدہ بردہ، (چار زبانیں وچ منظوم ترجمہ)“ ”گوئین دا والی“ ”کافی مشہور ہیں۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق اپنے پی ایچ ڈی دے مقالے وچ سرائیکی کون پنجابی کتوں آنج زبان منیدن۔

12- جیکوئس ڈریڈا: (15 جولائی 1930ء تا اکتوبر 2004ء)۔ جیکوئس ڈریڈا پیدائشی طور تے الجزائر نال تعلق رکھیدا ہا۔ لیکن بعد وچ فرانسیسی شہریت اختیار کر گھدی۔ اوندی زیادہ تر مشہوری Deconstruction دے نظریے دے حوالے نال اے۔ ایندانیویں یورپی فلاسفی تے وی کافی اثر اے۔ ایندی ابتدائی کتاب "of grammatology" ایندی ساری مشہوری دا سبب بنی۔

13- Derek Bickerton (25 مارچ 1926ء تا.....)

امریکی ریاست Hawaii دی یونیورسٹی وچ تاحیات لسانیات دا پروفیسر اے اوندے کتابیں وچ اے کتاباں مشہور بن

- 1-Language and Species
- 2- Origin of Language
- 3- Creole Language
- 4- Roots of Language
- 5- Language and Behavior

Brickerton دا خیال اے جو ویہ لکھ سال پہلے انسان دے آباؤ اجداد لفظ آلا

سکدے ہن او فرض کریندے جو زبان ہیک لکھ ویہ ہزار سال پہلے وجود وچ آئی
 جڈاں انسان جنگل چھوڑ ڈتا آتے شکار شروع کیتا۔ اوں ڈوجھے انسانیں کوں ڈسن
 واسطے جو اوں کیا لھیے متن دے بغیر علامتی طور تے لفظ استعمال کیتے مثال دے طور
 تے ”شینہ“ جیند امطلب تھی سکد اہا جو شینہ وڈا ہے، شینہ جنگل وچ لگیا ہو یا اے یا
 شینہ کتوں خبر دار رہو۔ آتے ایں طرح انسان نے زبان ڈو پہلا قدم چاتا۔

14- جوزف گرین برگ:

Stanford Josaf Green Berg (1915ء تا 2001ء) امریکہ داما ہرلسانیات جیڑھا
 University وچ پڑھیند اریہا۔ گرین برگ Single earlier language دا حامی ہا
 Merrit Ruhlen اوندنا شاگرداے۔ گرین دی مشہور کتاب The African
 Language اے۔ 7 مئی 2001ء کوں او کینسرنال مریا۔

15- گریرین (جارج ابراہم گریرین)

جارج ابراہم گریرین 1851ء وچ ڈبلن (انگلینڈ) وچ پیدا تھیا۔ اوسول
 سروس وچ ملازم تھی ہندوستان آ گیا۔ اوں نے رائل ایشیاٹک سوسائٹی دے مسلسل
 تعاون نال ویہہ سالیں تائیں ہندوستان دیں زبانیں تے تحقیقی کم کیتا۔ اپنے ایں
 تحقیقی کم کوں اوں نے تقریباً پنج سو چھوٹیں وڈیں زبانیں تے مشتمل کتاب
 Linguistic Survey of India دے ناں نال یارھاں جلدیں وچ چھاپیا۔ جیندے
 وچ کئی کئی جلدیں دے بے ترے ترے حصے وی ہن۔ ایہہ ساریاں جلدیں
 1908ء کوں 1927ء دے درمیان کلکتہ وچوں چھپیاں۔ ایں سروے وچ اوں

سراییکی تے وی کم کیا۔ اتے اینکوں بیرونی دائرے دیں آریائی زبانیں وچ شامل کیا۔ گریسن 1941ء وچ فوت تھیا۔

16- نیل / صحارن زباناناں: Nilo-Saharan language

افریقی زباناناں دے ہک وڈے گروپ دا ناں Nilo-Saharan اے اوندے بے Sub groups ہن۔ جنہیں وچوں ہک Saharan گروپ اے۔ صحارن گروپ چاڈ۔ کیرون۔ نائجیر یا۔ نائجیر۔ سوڈان اتے لیبیا وچ بولیا ویندے۔ ایں گروپ کوں ول پوآدھی تے پچادھی حصیں وچ ونڈیا ویندے۔ صحارن گروپ وچ Berti (موئی ہوئی) Zaghawa-Tada, Kanuri, Bideyat اتے Kanemlu وغیرہ شامل ہن۔

Edo-Nyland دے مطابق ایں علاقے دی پرائی Saharan زبان دنیا دے بیشتر زبانیں دی ماء اے۔ اتے اوندے اثرات Sanskrit, Hebrew, Ainu, Basque اتے Dravidian زبانیں وچ ملدن

<http://www.islandnet.com/~edonon>

17- مورس سویڈش Morris Swadesh (1909ء تا 1967ء)

امریکن ماہر لسانیات جیس Historical linguistics وچ کم کیا۔ اتے ڈوسوسٹ لفظیں تے مشتمل Swadesh list تیار کیتی۔ جیڑھی مختلف زبانیں نال کاٹھا بگولن وچ مدد دیندی اے۔

18- ولیم جونز (William Jones 1746ء تا 1794ء)

برطانیہ وچ جایا تے ہندوستان وچ بنگال دی سپریم کورٹ دے چیف جسٹس دے طور تے 1883ء تائیں کم کریندار ہیا۔ اینکوں زبانیں نال دلچسپی ہئی۔ ایں انڈیو یورپین زبانیں دے درمیان لسانی رشتے دریافت کیے۔ جیس یورپ وچ دھوم مچاؤتی۔ اوں نے سنسکرت زبان تے وی 1786ء وچ یک کتاب شائع کیتی۔ اوندے بارے مشہور اے جو اوتقریباً اٹھادی زبانوں جاند اہل۔ اوں نے رائل ایشیاٹک سوسائٹی آف بنگال دی بنیاد وی رکھی۔

19- P.I.E. (Proto Indo European Language)

ایں کنوں مراد قدیم ہند یورپی زبان اے۔ جیڑھی ہندوستان ایران اتے یورپ دیں آریائی زبانیں دی ماہ اے۔ خیال کیا ویندے جو تقریباً اٹھ ہزار سال پہلے ایہہ ترکی دے پوآدھی علاقے وچ الائی ویندی ہئی۔ جیندے آپے ٹئی لہجے ہن۔ جیڑھے مختلف قبائل پلینڈے ہن۔ ایندے بعد پنج، چھ ہزار سال پہلے ترکی دے کچھ قبیلے لے روس چلے گئے۔ ایں نقل مکانی دی وجہ کنوں انہیں دیں لہجیں دی وی تبدیلی آگئی۔ ایہہ لوک روس دے Black sea والے علاقے وچ وچ رہیے۔ بعد وچ انہیں دے کچھ قبیلے، ایران، ہندوستان اتے یورپ ڈوسفر کیتا تے موجودہ زبانیں آپڑیاں ابتدائی شکلاں بنزائیاں اتے مختلف گروپس سامنے آئے۔ جنہیں وچ کیلک، جرمانک، البانین، یونانی، آرمینین، انڈک، ایرانی، بالٹو، سلاوٹک وغیرہ شامل ہن۔

کتاباں

- 1- ملتانى زبان اور اس كا اردو سے تعلق از ڈاكٲر مہر عبدالحق
بار اول 1967ء اردو اكاڊمى۔ بہاول پور
- 2- كشميرى زبان و ادب كى مختصر تاريخ از ڈاكٲر محمد يوسف بخارى
طبع اول جون 1989ء مقتدرہ قومى زبان اسلام آباد
- 3- گلگت اور شنا زبان مصنفہ ڈاكٲر ناموس
پہلا ايڊيشن 1961ء اردو اكاڊمى بہاول پور
- 4- لسانيات پاكستان از ڈاكٲر عبدالحق سيد سنڌي
طبع اول مارچ 1992ء مقتدرہ قومى زبان اسلام آباد
- 5- تاريخ ادبيات مسلمانان پاكستان و ہند
چوڊھويں جلد علاقائى ادبيات مغربى پاكستان (حصہ دوم)
طبع اول 1971ء پنجاب يونيورسٲى لاہور
- 6- جريدہ (30) شعبہ تصنيّف و تاليف و ترجمہ جامعہ كراچى اشاعت 2004ء
- 7- ”سرائيكي زبان اونڊ رسم الخط آتے آوازاں“ از: اسلم رسول پورى
پہلى وارى 1980ء سرائيكي پبليڪيشنز رسول پور، ضلع راجن پور
- 8- ”آريائى زبانين“ از: سدھيشو روما
- 9- ”اردو كى زبان“ از: ڈاكٲر سہيل بخارى 1997ء، فضلى بڪ سنٲر اردو بازار كراچى۔

Lisani Mazameen

(Linguistic Articles)

(Siraiki)

Aslam Rasoolpuri

Siraiki Publications Rasoolpur